

Lapsen osallisuus toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä

Saila Herrala-Tuunainen

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2014

TIIVISTELMÄ

LAPSEN OSALLISUUS TOISTUVISSA LASTENSUOJELUTARPEEN SELVITYKSISSÄ

Saila Herrala-Tuunainen

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Professori Marjo Kuronen

Syksy 2014

73 sivua

Pro gradu -tutkielmassa selvitetään, miten lasten osallisuus näyttäytyy toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen perusteella. Lisäksi tutkitaan onko lapsen mielipide omassa asiassaan tullut selvitettyksi toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä ja miten lapsen kanssa on käsitelty hänestä tullut huoli.

Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu kokonaisuudesta, jossa käsitellään lapsia lastensuojelun asiakkaina lapsilähtöisyyden näkökulmasta, lapsen osallisuutta ja asiakastyön dokumentointia. Lapsen osallisuudessa ja lasten lastensuojelun asiakkuudessa korostetaan lapsen huomioimista kaikissa lastensuojelutyön työskentelyprosesseissa, myös asiakastyön dokumentoinnissa korostuu lapsilähtöisyyden ja osallisuuden tärkeys. Vuonna 2008 uudistunut lastensuojelulaki korostaa lapsilähtöisyyttä sekä lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelun työskentelyssä. Lastensuojelulakiin on myös kirjattu lastensuojelutarpeen selvitys, joka tulee tehdä tiettyjen määräaikojen puitteissa. Lastensuojelutarpeen selvityksen tarkoituksena on selvittää lapsen ja tämän perheen kokonaistilanne ja mahdollinen tuen tarve.

Tutkielma on lastensuojelun dokumentteja aineistonaan käyttävä laadullinen tutkimus, jossa aineistona ovat kymmenen 7-9- vuotiaan lapsen toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedot vuosilta 2011-2012. Aineiston analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysiä.

Tutkielman tulosten mukaan lapsen prosessiosallisuus toteutui pääsääntöisesti toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä. Kohtaamisosallisuus toteutui lapsista suurimman osan kohdalla ensimmäisen selvityksen aikana, mutta toisen lastensuojelutarpeen selvityksen aikana kohtaamisosallisuus jäi toteutumatta valtaosan kohdalla. Lapsen mielipidettä omassa asiassaan ei oltu juurikaan selvitetty toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä. Selvityksissä, joissa lasta oli tavattu, oli lapsen kanssa käsitelty hänestä tullut huoli lähes poikkeuksetta.

Avainsanat: Lastensuojelutarpeen selvitys, lasten osallisuus, dialogisuus, dokumentointi

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	LAPSET LASTENSUOJELUN ASIAKKAINA	4
2.1	Lapsen oikeudet ja lapsikeskeisyys	5
2.2	Lastensuojelutarpeen selvitysprosessi	8
2.3	Lastensuojelun asiakkuudet tilastojen valossa	14
3	LAPSEN OSALLISUUS	17
3.1	Osallisuuden käsite	17
3.2	Lapsen osallisuus lastensuojelussa	19
3.3	Prosessi- ja kohtaamisosallisuus	21
3.4	Osallisuuden mahdollisuudet ja hyödyt	22
3.5	Lapsen tuottaman tiedon merkitys työskentelyssä	24
3.6	Dialogisuus osallisuuden ulottuvuutena	25
4	ASIAKASTYÖN DOKUMENTOINTI	29
4.1	Dokumentointi lastensuojelutyössä	29
4.2	Lapsilähtöisyys lastensuojelun dokumenteissa	31
4.3	Tutkimustehtävä	32
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	34
5.1	Asiakirjat aineistona	34
5.2	Tutkimusaineiston kuvaus	36
5.3	Aineiston analysointi	37
5.4	Eettiset kysymykset	39
5.5	Tutkimuksen luotettavuus	41

6	OSALLISUUDEN NÄYTTÄYTYMINEN TOISTUVISSA LASTENSUOJELUTARPEEN SELVITYKSISSÄ	42
6.1	Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen rakenne	42
6.2	Toistuvuus lastensuojelutarpeen selvityksissä	45
6.3	Lapsen prosessiosallisuuden toteutuminen	47
	6.3.1 Tapaamispaikan merkitys	47
	6.3.2 Lapsen havainnointi	48
	6.3.3 Vanhemman tuottamaa tietoa lapsesta	51
6.4	Lapsen kohtaamisosallisuuden toteutuminen	52
	6.4.1 Työntekijän ja lapsen kahdenkeskiset tapaamiset	53
	6.4.2 Käytetyt menetelmät vuorovaikutuksen tukena	55
	6.4.3 Lapsen mielipiteen selvittäminen	57
	6.4.4 Huolen käsitteleminen lapsen kanssa	59
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	61
	LÄHDELUETTELO	67

1 JOHDANTO

Lastensuojelussa on viimeisinä vuosina maassamme tapahtunut paljon muutoksia. Tänä päivänä huolet lapsista ja nuorista ovat lisääntyneet ja muuttuneet yhä moninaisemmiksi (Taskinen 2007, 7). Myös ongelmat vanhemmuudessa sekä perheiden taloudelliset vaikeudet ovat lisääntyneet yhteiskunnassa. Taloudelliset vaikeudet vaikuttavat vanhempien kykyyn huolehtia lapsistaan. Vanhempien ja nuorten päihteidenkäyttö näyttäytyy myös huolella lastensuojelutarpeen selvityksissä. (Taskinen 2007, 7.)

Lastensuojelulakia on uudistettu ja nykyinen laki tuli voimaan 1.1.2008 alkaen. Lastensuojelulain yhtenä tavoitteena on tehostaa lasten ja perheiden osallisuutta. Uutena lastensuojelulaissa on lastensuojelutarpeen selvittäminen, joka tulee tehdä määrääjässä. (Taskinen 2007, 7, 9.) Lastensuojelutarpeen selvityksen tarkoituksena on kartoittaa lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti yhteistyössä perheen ja muun verkoston kanssa. Selvitys tulee tehdä tarpeen vaatimassa laajuudessa huomioiden jokainen tapaus erikseen. Siinä arvioidaan yksilöllisesti lapsen lastensuojelun tukitoimien tarvetta. (Räty 2012, 229.) Lastensuojelutarpeen selvitys on keskeinen lastensuojelutyön dokumentti, johon kirjataan lapsen ja perheen kanssa tehtävän työskentelyn vaiheet.

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, miten lasten osallisuus näyttäytyy toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen perusteella. Onko lapsen mielipide omassa asiassaan tullut selvitettyksi toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä? Miten lapsen kanssa on käsitelty hänestä tullut huoli?

Lastensuojelussa tehdään vuosittain joistakin asiakkaista toistuvasti lastensuojelutarpeen selvityksiä. Toistuviin lastensuojelutarpeen selvityksiin johtavat huolet uusiutuvat tai uudet huolet lapsen ja perheen tilanteesta johtavat useisiin selvityksiin saman lapsen kohdalla. Tämän vuoksi olen kiinnostunut tutkimaan lasten osallisuutta juuri toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä.

Lastensuojelutarpeen selvitystä on työskentelytapana toteutettu Suomessa lakisääteisesti ja laajamittaisesti vasta kuuden vuoden ajan. Tämän vuoksi tutkimus työskentelytavasta on

ajankohtainen ja tärkeä. Kiinnostustani aiheeseen lisää se, että työskentelen lastensuojelussa sosiaalityöntekijän viransijaisena ja olen työssäni havainnut tutkittavan ilmiön. Lisäksi aihe on hyvin ajankohtainen, koska lapsen osallisuuden tärkeyttä ja vahvistamista korostetaan valtakunnallisessa keskustelussa. Toimiva lastensuojelu -selvityksen loppuraportin mukaan lasten ja heidän perheidensä näkemyksiä ja mielipiteitä ei ole kuunneltu riittävästi lastensuojelun kentällä. Loppuraportin mukaan lasten osallisuutta tulee vahvistaa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 21, 33.)

Käytän tutkielmassani asiakirja-aineistoa, joka koostuu lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedoista. Yhteenvedojen avulla lastensuojelutarpeen selvitysprosessin aikainen työskentely on jälkikäteen hyvin tavoitettavissa. Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedot kertovat arvokasta tietoa siitä, mitkä asiat ovat lastensuojelutarpeen selvityksiä tehneiden työntekijöiden näkemyksen mukaan ollut prosessissa oleellista ja dokumentoinnin arvoista. Kääriäisen ym. (2006, 18) mukaan lastensuojelun asiakirjojen dokumentointi on sidoksissa työn tekemiseen. Asiakirjojen laadinta on oleellinen osa työtä, kirjoittamisen avulla saadaan työ näkyväksi ja yhteisesti tarkasteltavaksi.

Pro gradu -tutkielmani aiheesta ei ole Suomessa tehty aikaisemmin tutkimuksia. Tämä voi osaltaan johtua siitä, että lastensuojelutarpeen selvitys on ollut lastensuojelulaisissa vasta vuodesta 2008 alkaen. Lastensuojelutarpeen selvityksistä on tehty tutkimuksia, mutta niiden toistuvuutta saman asiakkaan kohdalla ei ole tutkittu. Lapsen osallisuudesta lastensuojelussa on tehty aikaisemmin useampia tutkimuksia, esimerkiksi Johanna Hurtig (2003) on tutkinut lasten paikan rakentumista lastensuojelun perhetyön tilanteissa. Lisäksi Niina Viholainen (2010) on tutkinut lasten kokemuksia lastensuojelutarpeen selvitysprosessissa.

Toivon tämän tutkielman auttavan lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyn kehittämisessä sekä lapsen osallisuuden huomioimisessa työskentelyn aikana. Tutkielmani auttaa myös lastensuojelussa työskenteleviä työntekijöitä huomioimaan lapsen äänen tärkeyttä lastensuojelutarpeen selvityksen työskentelyprosessissa.

Johdannon jälkeen Pro gradu -tutkielmani etenee siten, että ensimmäisessä luvussa tarkastelen lapsia lastensuojelun asiakkaina. Tarkastelun näkökulmana on lapsilähtöisyys. Tässä luvussa kuvaan myös lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyprosessia. Toisessa luvussa

käsittelen lapsen osallisuutta osallisuuden määritelmän kautta ja prosessi- ja kohtaamisosallisuuden näkökulmasta. Lisäksi nostan esille lapsen tuottaman tiedon merkitystä ja dialogisuutta osallisuuden ulottuvuutena. Seuraavaksi käsittelen asiakastyön dokumentoinnin merkitystä lastensuojelun työskentelyssä. Luvun lopussa esittelen tutkielmani tutkimustehtävän.

Luvussa Tutkimuksen toteutus esittelen asiakirjoja tutkimusaineistona ja kerron tutkimukseni etenemisestä ja tekemistäni valinnoista sekä aineistoni analysoinnista. Lisäksi pohdin luvussa eettisiä kysymyksiä ja tutkimukseni luotettavuutta. Tutkielmani tuloksia analysoin prosessi- ja kohtaamisosallisuuden näkökulmasta aineistostani nousevien teemojen avulla. Lisäksi tuloksissa analysoin lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedojen rakennetta ja käsittelen lasten lastensuojelutarpeen selvitysten toistuvuutta. Johtopäätösluvussa kiteytän vielä keskeisimmät tutkimustulokset ja nostan esiin tutkimustuloksista tekemiäni johtopäätöksiä. Lisäksi yhdistän tutkimustuloksia ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen tarkasteluun.

2 LAPSET LASTENSUOJELUN ASIAKKAINA

Tavoiteltaessa asiakaslähtöistä työskentelyä on asiakas noussut uudella tavalla sosiaalityön keskusteluihin. Historiallisesti katsottuna asiakasnäkökulma on ollut hyvin näkymätön suomalaisessa järjestelmäkeskeisessä työskentelyssä. Aikaisemmin tarkastelun pääpaino on kohdistunut etuuksiin, palveluihin, säädöksiin ja järjestelmän rakenteeseen sekä työntekijöiden toimintaan. (Pohjola 2010, 19.)

Sosiaalityössä asiakas nähdään ja ymmärretään jollakin tavoin erityisenä. Asiakas on subjekti, joka itse on oman elämänsä toimija ja sen paras asiantuntija. Ilman tätä näkemystä asiantuntijuudesta sosiaalityön palveluprosessi ei toimisi. Asiakas on yksilönä sosiaalityön kohde, joka asettaa työlle haasteita ja vaatimuksia. (Pohjola 2010, 19, 27-29.)

Sosiaalisten ilmiöiden osalta asiakasta tulkitaan usein hänen taustansa pohjalta. Taustaa koskeva ajattelu voi muodostua ihmisen oman yksilöhistorian pohjalta, hänen vanhempiensa tilanteista tai sukuhistorian perusteella, mutta se voi perustua myös kulttuurilliseen taustaan. Asiakas ymmärretään toimivana subjektina, jolloin asiakas nähdään toimivana, ajattelevana ja tuntevana yksilönä. Tällöin asiakasta kuullaan ja kuunnellaan herkästi omassa asiassaan. Asiakkaan oman kokemuksen kautta työntekijän on mahdollista lähestyä yksilön todellisuutta ja siirtyä hänen rinnalleen auttajana. (Pohjola 2010, 34-35.)

Lapsi on edelleen asiakkaana lastensuojelussa melko näkymätön tai kohtaamaton (Möller 2004, 24). Johanna Hurtig toteaa lasten jäävän sivurooliin työprosessien keskittyessä viranomaisten ja vanhempien välisen yhteistyösuhteen rakentumiseen. Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten oikeudet ovat uhattuina, jos heitä auttamaan asetettu instituutio ei pysty vastaamaan lasten osallisuuden ja suojelun tarpeisiin. (Hurtig 2003, 11.) Toimiva lastensuojelu -selvityksen loppuraportin mukaan lapset ja heidän vanhempansa kokivat jäävänsä ulkopuolisiksi omassa asiassaan. Lapsia pitäisi tavata ilman vanhempia ja kuunnella heidän mielipiteitään ja toivomuksiaan. (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2013, 11.)

Johanna Hurtig (2003) on väitöskirjassaan "Lasta suojelemissa" tutkinut lasten paikan rakentumista lastensuojelun perhetyön tilanteissa. Hurtigin mukaan lasten auttaminen ilman

vanhempia jättää kokemattomiksi lasten kärsimät olosuhteet. Vanhempien auttaminen yksistään jättää lapset yksin odottamaan mahdollista hyötyä. Olennaista on tietoisuus lapsen erillisyydestä ja kokemusten yksilöllisyydestä. Työskentelyprosessissa työntekijän tulee turvata ja varmistaa lapsen monitasoinen läsnäolo. Lapsilla tulee olla mahdollisuus fyysisen läsnäolon lisäksi tosiasialliseen läsnäoloon. Lapselle tulee antaa mahdollisuus ilmaista omia näkemyksiään ja kertoa omista kokemuksistaan. (Hurtig 2003, 3, 89, 91, 194.)

2.1 Lapsen oikeudet ja lapsikeskeisyys

Lasten hyvinvointi kuuluu kaikille arvokkaisiin asioihin ja sijoittaminen lapsiin nähdään tärkeänä. Lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin YK:ssa vuonna 1989. Suomi sitoutui sen noudattamiseen vuonna 1991. Lapsen oikeuksien sopimus painottaa lasten oikeuksien toteutumisessa ihmisarvoa sekä perheen ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Oikeuksien kohdealueet sisältävät lapsen kokonaisvaltaisen huolenpidon ja suojelun sekä osallisuuden. Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa valtiota, kuntia sekä vanhempia ja muita aikuisia. Sopimus tähtää lapsen kokonaisvaltaisen ihmisarvon vahvistamiseen ja erityisen suojelun varmistamiseen vaikeimmassa asemassa oleville lapsille. (Bardy 2009, 29-30.)

Ihmisarvon kunnioittamiseen liittyy myös kehityskykyisyyden kunnioittaminen. Aikuisten velvollisuutena on luoda edellytykset lapsen kokonaisvaltaiselle kehittymiselle ja valmistumiselle vastuulliseen elämään. Ihmisarvon kunnioittaminen liitetään myös vaurioiden korjaamiseen. Minkä tahansa laiminlyönnin jälkeen on toipumisen tapahduttava ympäristössä, joka edistää lapsen terveyttä, itsekunnioitusta ja ihmisarvoa. (Bardy 2009, 32.)

Lasten oikeuksien sopimus määrittelee lapsen oikeuksien turvaamisen perheen ja yhteiskunnan tehtäviksi. Perhe on ensisijainen lapsen kasvuympäristö ja perheellä on oikeus saada tarvittavaa tukea ja apua, jotta se voi hoitaa tehtävänsä. Sopimuksessa säädetään lasten kansalaisoikeuksista. Lapsella on oikeus vapaasti ilmaista omat näkemyksensä omassa asiassa ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsella on myös oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan. (Bardy 2009, 32, 34.)

Lastensuojelun ytimenä on lapsen kehityksen ja terveyden turvaaminen sekä sitä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Perhe nähdään ensisijaisena, ja lapsen oikeuksia tulee kunnioittaa, näin lastensuojelu perustuu perhelähtöisyyteen, jossa lapsi on keskiössä. Lasten ja heidän perheidensä tilanteet vaihtelevat suuresti. Joskus tilanteisiin riittää lyhytkestoinen apu, mutta joskus taas tarvitaan apua kaikilla hyvinvoinnin ulottuvuuksilla läpi koko lapsuusajan. Lastensuojelutarpeen taustalla on tavallisia elämänkriisejä sekä poikkeuksellisen koettelevia oloja että erittäin haastavia tilanteita. (Bardy 2009, 41.)

Lastensuojelu voi kulkea matkassa koko lapsuuden ja seuraavaankin sukupolveen toistuvasti kriisiytyvissä perhetilanteissa. Perheiden tilanteet ovat yhä enemmän moninaisempia. Lasten turvattomuus, kaltoinkohtelu ja pahoinpitely liittyvät moninaisesti muun muassa vanhempien päihteidenkäyttöön, mielenterveysongelmiin sekä rikoksiin tai parisuhteen väkivaltaisiin ristiriitatilanteisiin. (Bardy 2009, 41.)

Lastensuojelulaki, joka tuli voimaan vuonna 2008, korostaa lapsen osallisuuden huomioimista kaikissa lastensuojelun työskentelyprosesseissa. Aikaisemmin lapsikeskeisyys ja lapsen osallisuus eivät ole toteutuneet lastensuojelun työskentelyprosesseissa lain edellyttämällä tavalla. (Sinko 2007, 12). Toimiva lastensuojelu -selvityksen loppuraportin mukaan lasten ja heidän perheidensä näkemyksiä ja mielipiteitä ei ole riittävästi kuultu. Työryhmän esityksen mukaan tulevaisuudessa tulee työskentelyssä panostaa lapsen osallisuuden vahvistumiseen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 33.)

Lapsen mielipiteen ja näkemysten selvittäminen tulee olla keskeinen periaate lastensuojelun työskentelyssä. Tämä tulee näkyä sekä työskentelykäytännöissä että lapsen asiakirjoisakin. Kaikessa lastensuojelun kirjaamisessa tulee näkyä lapsikeskeisyys. Aikuisten ongelmia ja tuen tarvetta arvioidaan lapsen auttamisen ja hänen elämänsä turvaamisen näkökulmasta. (Sinko 2007, 12.) Lapsikeskeisyys nähdään kokonaisvaltaiseksi lastensuojelun työtä ohjaavaksi periaatteeksi, ideologiaksi ja asenteeksi. Lapsikeskeisyys ei tarkoita pelkästään lapsimyönteisyyttä, vaan se pitää sisällään konkreettisia valintoja työprosessin tasolla ja asiakkaiden kohtaamisissa. Lapsikeskeisyydessä lapsi on työn keskiössä koko työskentelyprosessin ajan. Käytännössä lapsikeskeisyys voi toteutua lapsen omissa, vanhempien sekä perheen yhteisissä tapaamisissa. Lapsikeskeisyyttä on myös se, että työntekijä har-

kitsee milloin lapsen ei ole sopivaa olla tapaamisessa paikalla. (Ervast & Tulensalo 2006, 26-28.)

Lapsikeskeisyyden ydinasioina nähdään lapsen olevan työskentelyssä keskiössä ensisijaisena asiakkaana ja avun saajana. Työskentelyssä suhde luodaan myös vanhempiin, mutta siten, että lapsi ja tämän arki ovat työn pääasia. Lastensuojelun työntekijä työskentelee aktiivisesti lapsen kanssa kaikissa lastensuojelun työskentelyprosesseissa. Lapsi huomioidaan erityisesti kaikissa tapaamisissa, huolimatta siitä keitä on tapaamisissa läsnä. Lapsen ei ole välttämätöntä olla paikalla kaikissa tapaamisissa. Lapsikeskeisyydessä lapsen ei edellytetä käyttäytyvän aikuisten tavoin. Lapsen kanssa ollaan vuorovaikutuksessa lapselle ominaisilla tavoilla. Lapsikeskeisyyden tavoitteena on lapsen auttaminen sekä suoraan että välillisesti vanhempien ja muiden aikuisten toimesta. Vanhemmuutta arvioidaan suhteessa asiakkaana olevaan lapseen ja tämän yksilöllisiin tarpeisiin. (Ervast & Tulensalo 2006, 28.)

Lastensuojelun työskentelyssä on tärkeää ottaa lapsi vakavasti. Lasta ei saa jättää passiiviseen rooliin tiedon tekemisessä kuin avun vastaanottamisessakaan. Lapsen kokemuksellinen tieto on otettava huomioon lastensuojelun työskentelyprosesseissa ja lapsen tuottaman tiedon on välityttävä vanhempien tietoisuuteen ja toimintaan. Lapsen tarpeiden välittyminen aikuisille on tärkeää. (Ojaniemi & Rantajarvi 2010, 244.) Lasten kanssa työskenteleminen on erilaista kuin aikuisten kanssa työskentely. Tapaamisia ohjaavat samat periaatteet kunnioittamisesta, arvostamisesta ja kohtaamisen tärkeydestä. Työntekijät kokevat usein lapsen kohtaamisen vaativana ja se edellyttää aikuisen kanssa työskentelyyn tottuneelta työntekijältä rohkeutta ja uskallusta heittäytyä lapsen kokemusmaailman ja tunteiden vastaanottamiseen. Työntekijän on tärkeää tiedostaa, että hänen omat asenteet ja suhtautuminen lapseen vaikuttavat tapaamisen onnistumiseen. Tapaamisissa lapsen on tärkeää saada olla lapsi, eikä hänen tarvitse ymmärtää asioiden kauaskantoisia vaikutuksia, vaan lapsen on tärkeää tuntea saavansa olla lapsi ja sellaisenaan arvokas ja hyväksyty. Lapsikeskeisessä työskentelyssä lapsen oireen tai jonkin muun etukäteen määritetyn asian ei tulisi määrittää kohtaamista. Muuten voi käydä niin, että lapsi mielletään jo etukäteen vaikeasti kohdattavaksi tai hänet nähdään vain esiin tulevan oireilun kautta. Lapsen avoin kohtaaminen on aina ensiarvoisen tärkeää huolimatta lapsen mahdollisista erityisvaikeuksista. Lapsen puhuminen ei voi olla tapaamisen onnistumisen mittari. On tärkeää, että lapsella on mahdolli-

suus puhua halutessaan tai olla puhumatta. Lapsen tarvetta suojautua tulee aina kunnioittaa. (Ervast & Tulensalo 2006, 61-63.)

Sarianna Reinikainen (2009, 101-110) on tutkinut lapsinäkökulmasta läheisneuvonpitoa. Hän oli ollut seuraamassa nuoria ja lapsia koskevia läheisneuvonpitoja lasten näkökulmasta katsoen. Tutkimuksen keskeisenä teemana oli lapsilähtöisyyden toteutuminen läheisneuvonpitoprosesseissa. Tutkimuksen mukaan lapsen näkemykset tulivat vain osittain, jos ollenkaan, esille viranomaisten tekemissä yhteenvedoissa. Yhteenvedoissa oli myös painotettu lapsen puutteita ja vaikeuksia sekä lapsen vahvuudet ja hänen elämässään hyvin olevat asiat jäivät ongelmien varjoon. Lapsilähtöisyyden ominaisuuksiksi tutkimuksessa määrittyivät lapsen kokemus dialogisesta prosessista ja välittämisen ilmapiiri neuvonpidoissa.

2.2 Lastensuojelutarpeen selvitysprosessi

Tarja Heino (1997) on sosiaalityön väitöskirjassaan tutkinut asiakkuuden hämäryyttä lastensuojelussa. Tutkimuksessa keskitytään sosiaalityöntekijän toimintaan ja asiakkuusprosessin eri vaiheisiin. Tutkimuksessa korostui sosiaalityöntekijän asema ja valta, kyse ei kuitenkaan ole mielivallasta vaan työntekijän subjektiivisen näkökulman korostumisesta. Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijä toimii päätöksentekijänä tuottaessaan asiakkuusmäärittystä. Sosiaalityöntekijä vastaa omalla toiminnallaan siitä, että päätös on lapsen edun mukainen. Sosiaalityöntekijä käyttää tehtävää hoitaessaan asiantuntijavaltaa sekä päätöksentekovaltaa. Tutkimustulosten mukaan oleellista on päättääkö sosiaalityöntekijä asiakkuudesta näkyvästi vai näkymättömästi. Viime kädessä sosiaalityöntekijä päättää yksin asiakkuudesta ja vastaa tekemästään päätöksestä. Sosiaalityöntekijän on mahdollista tehdä päätös yhteistyössä asiakkaiden kanssa. Sosiaalityöntekijä on samanaikaisesti monessa roolissa asiakkaan asiakkuutta määrittäessään. Tutkimuksen mukaan asiakkuusmäärittys tuomukanaan kontrollimahdollisuuksia niin, että lapsen tukemistakin voidaan kontrolloida. Lastensuojelun asiakkuuskäsitys on sisällöltään muuntuva. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä joutuu työssään tekemään vaikeita ja erityisiä valintoja. Hän joutuu erityisissä tilanteissa valitsemaan kenen edun jättää huomioimatta lapsen edun toteutumiseksi. Tutkimustulosten

mukaan yhteistyön avulla avoimuus sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä lisääntyy. (Heino 1997, 29-380.)

Sointu Möller (2005) on sosiaalityön lisensiaatintutkimuksessaan tutkinut lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamista. Tutkimus koski Pesäpuu ry:n nelivuotista lastensuojelun avohuollon kehittämishanketta, joka toteutettiin vuosina 2000-2003. Tutkimuksen lähtökohta on noussut käytännön tutkimisesta ja se on toteutettu yhteistyössä käytännön toimijoiden kanssa. Tutkimustulosten mukaan lastensuojelussa tehtävän arvioinnin lapsen tilanteesta erottaa muusta lastensuojelun työskentelystä lapsen rooli. Lapsen ympärillä olevien aikuisten, niin vanhempien kuin viranomaistenkin, on pidettävä huolta siitä, että lapsen omat näkemykset tilanteestaan tulevat huomioiduksi ja kuulluksi. Lasta ei voida pakottaa osallistumaan lastensuojelun arviointiin, mutta hänelle on annettava mahdollisuus osallistua työskentelyyn. Lisäksi tutkimuksessa nousi esille, ettei lastensuojelun työntekijöillä ollut yhteistä mallia tekemälleen arvioinnille. Lastensuojelun työntekijän oma tapa tehdä työtä määrittää sen, miten hän toteuttaa lain asettamaa ohjeistusta. Työntekijät kokivat tarpeelliseksi yhtenäisemmän mallin luomisen työkäytäntöihin. Lisäksi myös tutkimukseen osallistuneet asiakasvanhemmat kokivat tarpeellisiksi yhtenäisemmät työkäytännöt. (Möller 2005, 11-12, 94- 95.)

Myös Sally Holland (2000) on brittiläisessä tutkimuksessaan tutkinut laajan tilannearvion prosessia lastensuojelutyössä. Tutkimustulosten mukaan lapsen huostaanotto oli epätodennäköisempää perheille, joissa vanhemmat olivat yhteistyökykyisiä, motivoituneita ja kykeneviä tunnistamaan todellisen tilanteen. Verbaalisesti lahjakkaat vanhemmat koettiin yhteistyökykyisemmiksi kuin ei verbaalisesti lahjakkaat vanhemmat. Tutkimuksen mukaan äidit koettiin miehiä passiivisemmiksi tilannearvion prosessissa. Vanhemmat, jotka mukautuivat paremmin sosiaalityöntekijän odotuksiin, pääsivät parempaan lopputulokseen. Lisäksi tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijän ei pitäisi luottaa liikaa keskusteluun, vaan tehdä arvio kerättyjen tietojen pohjalta. Sosiaalityöntekijän tulisi antaa suurempi painoarvo lapsen näkökulmalle omasta tilanteestaan sekä lapsen tarpeille. (Holland 2000, 149, 160-162.)

Lastensuojelutarpeen selvityksen tavoitteena on lapsen tilanteen selvittäminen ja arvioiminen kokonaisvaltaisesti (Räty 2012, 229). Tarkoituksena on selvittää lapsen yksilöllisiä

tarpeita ja arvioida sitä tarvitseeko lapsi ja hänen perheensä lastensuojelun tukea. Lastensuojelutarpeen selvitys ei ole pelkästään tiedon keräämistä lapsesta ja tämän perheestä, vaan siinä kohdataan lapsi ja tämän perhe sekä kuullaan heidän omia kokemuksiaan tilanteesta. Lastensuojelutarpeen selvitys voi olla jo itsessään merkittävä interventio ja tuki perheelle. (Ervast & Tulensalo 2006, 15.) Myös Sally Hollandin mukaan lastensuojelutarpeen arvio voi olla luova interventio ja parhaimmillaan auttava tuki perheelle (2004, 125). On mahdollista, että lastensuojelutarpeen selvityksen aikana saadaan aikaan perheessä tarvittava muutos ja huoli lapsesta vähenee (Ervast & Tulensalo 2006, 17).

Lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyssä lapsen tulisi olla päähenkilö ja päähuomio on hänen hyvinvointinsa ja tulevaisuutensa vahvistumisessa. Työskentelyllä pyritään lapsen osallisuuden vahvistamiseen. Lastensuojelutyössä suunnitelmallinen työskentely on haastavaa. Lasten ja heidän perheidensä tilanteet ovat yksilöllisiä ja asiakkaiden voimavarat, valmiudet ja halukkuus yhteistyöhön vaihtelee. Lastensuojelutyössä työn resurssit koetaan ajoittain puutteellisiksi, jolloin työ saattaa muuttua kaoottiseksi. Lapsi asiakkaana saattaa joutua kohtaamaan lastensuojelussa saman kaaoksen, joka hänen omassa elämässäänkin on. Ilman suunnitelmallista työskentelyä lapsi ja hänen perheensä saattavat tuntea olevansa hukassa, koska he eivät tiedä mitä on tapahtumassa ja mitä lastensuojelun asiakkuus heille merkitsee. (Möller 2004, 17.)

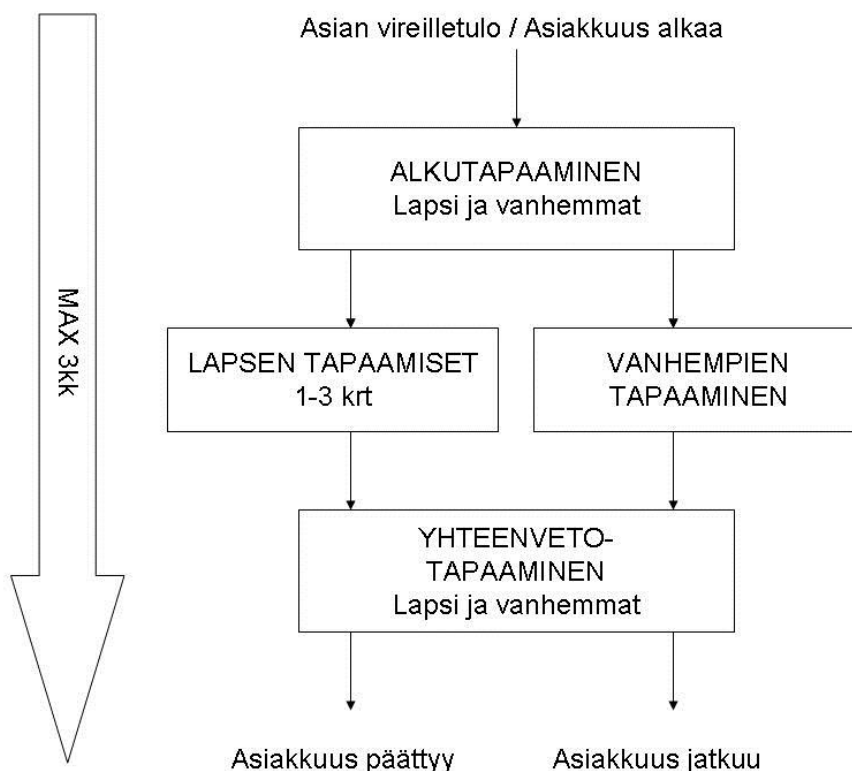
Lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyssä on kyse lapsen elämäntilanteen kartoituksesta, jossa ollaan pääasiassa kiinnostuneita lapsen kokemuksista, ajatuksista ja tunteista. Lapsen kokemusmaailmaa käydään läpi hänen itsensä ja hänen vanhempiensa kanssa. Koska vanhemmat ovat parhaimmillaan lapsen resurssi, on tärkeää, että työ ei painotu vain lapsen kanssa työskentelyyn vaan vanhempien kanssa työskentely kulkee tiiviisti siinä rinnalla. Lapsen kanssa työskenneltäessä lapsen ei tulisi olla vain tiedon antajana vaan hänen tulisi myös olla tiedon saajana. Työntekijän lapselle antamalla tiedolla voi olla merkitystä muun muassa siksi, että tieto auttaa lasta jäsentämään ongelman eri tavalla kuin mitä kotona on tehty. (Möller 2004, 24-26.)

Lastensuojelussa on pitkään ollut pääpaino lasten kanssa työskentelyn sijaan vanhempien kanssa työskentelyssä. On luotettu siihen että vanhemman tuottama tieto lapsesta ja hänen kokemuksistaan on luotettavampaa kuin lapsen itsensä kertoma. Lapsen tuottaman tiedon

käyttökelpoisuutta on epäilty sen vuoksi, ettei ole oltu varmoja voiko lapsen kertomaan missä määrin luottaa. (Möller 2004, 26.)

Seuraavassa tuon esille lastensuojelutarpeen selvityksen työskentelyvaiheet, joita ovat kehittäneet Sari-Anne Ervast ja Hanna Tulensalo Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeessa. Hanke on saanut alkunsa sosiaalityöntekijöiden omasta halusta kehittää lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä enemmän lapsilähtöisemmäksi. Lisäksi lasten osallisuutta työskentelyssä haluttiin lisätä. (Ervast & Tulensalo 2006, 10.)

Lastensuojelutarpeen selvitysprosessiin kuuluu neljä työvaihetta. Asian vireilletulovaihe, työskentelyn aloitusvaihe, selvittelyvaihe sekä yhteenveto- ja jatkon suunnitteluvaihe. Lastensuojelutarpeen selvityksessä lastensuojelun työntekijät tapaavat lasta yksin ja yhdessä vanhempien kanssa. Vanhempia tavataan myös yksin ja yhdessä lapsen kanssa. Tapaamisten määrä vaihtelee perheen tilanteen mukaan. Lyhyimmillään lastensuojelutarpeen selvitys pitää sisällään ainoastaan yhden tapaamisen. (Ervast & Tulensalo 2006, 17-18.) Lastensuojelun työntekijät voivat kutsua tapaamisiin mukaan viranomaisia ja muita yhteistyötahoja, jotka ovat mukana lapsen ja perheen arjessa (Taskinen 2007, 36). Seuraavassa kaaviossa (kaavio 1) esittelen lastensuojelutarpeen selvitysprosessiin kuuluvat tapaamiset.

Kaavio 1. Lastensuojelutarpeen selvitysprosessiin kuuluvat tapaamiset (mukaillen Ervast & Tulensalo 2006, 17.)

Vireilletulovaiheessa ilmoitus kirjataan asiakastietojärjestelmään. Kirjauksesta ilmenee mistä ilmoittaja on huolissaan ja mihin huoli lapsesta perustuu. (Ervast & Tulensalo 2006, 23.) Lastensuojelun työntekijän on vireilletulon jälkeen välittömästi arvioitava onko lapsi mahdollisesti kiireellisen lastensuojelun tuen tarpeessa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän on viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä ilmoituksen tulemisesta ratkaistava johtaako ilmoitus lastensuojelutarpeen selvityksen aloittamiseen. Lapsen lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun lastensuojelun sosiaalityöntekijä päättää aloittaa lapsen asiassa lastensuojelutarpeen selvityksen. (Räty 2012, 227.) Lastensuojelun tapa käynnistää yhteistyö perheen kanssa voi vaikuttaa huomattavasti jatkotyöskentelyyn (Möller 2004, 45).

Työskentelyn aloitusvaiheessa otetaan yhteyttä perheeseen puhelimitse tai kirjeitse ja kutsutaan perhe lastensuojelutarpeen selvityksen aloitustapaamiseen. Paikalle tapaamiseen kutsutaan yleensä lapsi ja vanhemmat. Mukaan voidaan kutsua myös muita perheen asioissa mukana olevia yhteistyötahoja. Aloitustapaamisessa käydään läsnäolijoiden kanssa läpi

ilmoituksessa ollut huoli ja lapsen ja hänen perheensä tämän hetkinen tilanne sekä sovitaan mahdollisista jatkotapaamisista. (Ervast & Tulensalo 2006, 23; Möller 2004, 54-55.)

Selvittelyvaiheessa lasta ja perhettä tavataan eri kokoonpanoilla. Tässä vaiheessa pyritään mahdollisimman tarkkaan selvittämään lapsen arkea. Tapaamisissa voidaan käyttää työskentelyn apuna erilaisia menetelmiä muun muassa erilaisia tehtäviä, piirustuksia ja mahdollisesti käytettävissä olevia kortteja. (Ervast & Tulensalo 2006, 23.) Tapaamisten sisältöä tulee työstää lapsen näkökulmasta. Vanhempien kanssa keskusteltaessa pääpaino tulee olla siinä, miten he kuvaavat lapsen elämää ja kokemusmaailmaa. (Möller 2004, 49.)

Yhteenveto- ja jatkon suunnitteluvaiheessa lastensuojelun työntekijät työstävät lastensuojelutarpeen selvityksestä yhteenvedon, joka annetaan sekä lapselle että hänen vanhemmilleen. Yhteenvedossa on kuvattu koko lastensuojelutarpeen selvitys vaiheineen ja lapsen sekä hänen perheensä kokonaistilanne mahdollisimman selkeästi kirjallisessa muodossa. Yhteenvetoon kirjataan myös ehdotukset jatkosta. Kirjallinen yhteenveto käydään lapsen ja vanhempien kanssa läpi yhteenvetotapaamisessa. (Ervast & Tulensalo 2006, 23.)

Lastensuojelutarpeen selvityksen valmistuttua on lapselle ja huoltajalle ilmoitettava lastensuojelun asiakkuuden jatkumisesta tai sen päättymisestä. Mikäli lastensuojelutarpeen selvitys ei anna aihetta jatkotyöskentelylle lastensuojeluasiakkuus päättyy. Lastensuojeluasiakkuuden alkaessa uudelleen esimerkiksi uuden lastensuojeluilmoituksen perusteella, on lastensuojelutarpeen selvitys myös tehtävä uudelleen. Uudessa selvityksessä voidaan hyödyntää aikaisemmin tehdyn selvityksen asiakirjoja. (Räty 2012, 231.) Möllerin (2004, 65) mukaan lapsen lastensuojelun asiakkuuden päättyminen lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyn jälkeen ei poista sitä mahdollisuutta, että jonain päivänä lapsesta tulee uudelleen lastensuojelun asiakas ja lastensuojelutarpeen selvitystyöskentely aloitetaan uudelleen tarpeen vaatimassa laajuudessa.

Lastensuojelun avohuollon keskeisenä tavoitteena on lapsen kasvuolosuhteiden kehittäminen ja vanhempien vanhemmuuden ja kasvatuskyvyn tukeminen. Lastensuojelun avohuollon tukitoimet ovat vapaaehtoisia, niiden edellytyksenä on, että 12 vuotta täyttänyt lapsi ja hänen huoltajansa suostuvat ehdotettuihin tukitoimiin. (Räty 2012, 271.) Lastensuojelun avohuollon tukitoimet eivät aina ole mahdollisia, mikäli huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt

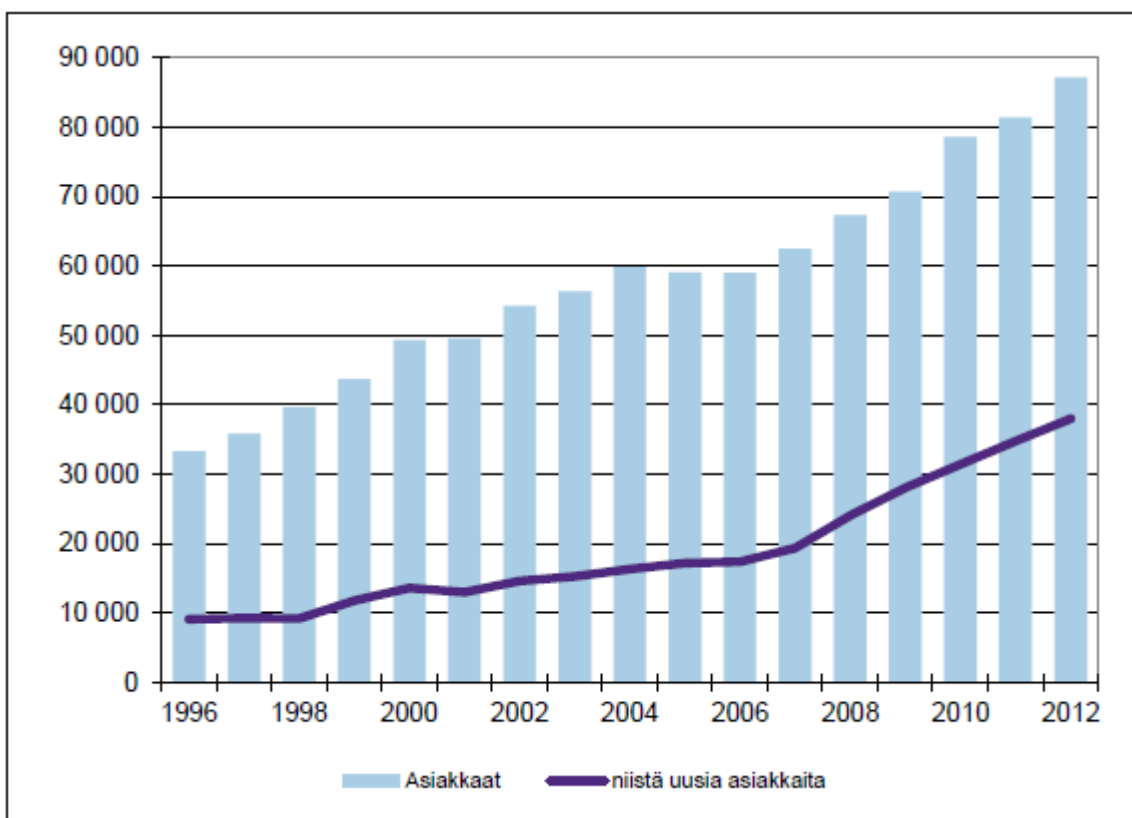
lapsi kieltäytyvät tarjotusta tuesta. Tukitoimet eivät myöskään ole mahdollisia mikäli viiranomaisten ja huoltajien tai lapsen välille ei synny yksimielisyyttä avun ja tuen tarpeesta sekä siitä millaista ja missä määrin perhe tarvitsee tukitoimia. Perhe voi olla sitä mieltä, ettei heillä ole sellaisia ongelmia, joihin he tarvitsisivat tukea. (Karjalainen ym. 2012, 290.) Perheen näkökulmasta lastensuojelun tukitoimet, joilla heitä pyritään auttamaan, saattavat näyttäytyä perheelle kontrollina ja epäluottamuksena heitä kohtaan (Pohjola 1999, 118).

2.3 Lastensuojelun asiakkuudet tilastojen valossa

Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten hyvinvointi ja kasvuolosuhteet eroavat siitä mitä ne ovat väestön lapsilla keskimäärin. Lastensuojelun asiakkaiden elämäntilanteita verrattaessa muuhun lapsiväestöön on havaittavissa selviä eroja. Lastensuojelun asiakkuudessa olevien lasten kasvuolot ja elinolosuhteet ovat olleet muuttuvampia, haastavampia ja kuormittavampia. (Heino 2009, 61.)

Lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa olevien lasten määrä on lisääntynyt viime vuosi-
na. Vuonna 2011 avohuollon asiakkuudessa oli lapsia noin 81 500, kun vuonna 2010 luku oli kolme prosenttia pienempi (Kuoppala & Säkkinen 2012, 1). Vuonna 2012 lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa oli 87 200 lasta. Luku on seitsemän prosenttia suurempi kuin edellisenä vuonna. Vuoden aikana uusien lastensuojeluasiakkaiden määrä oli kasvanut edelleen, kuten taulukossa (taulukko 1) on esitetty. (Kuoppala & Säkkinen 2013, 1.)

Taulukko 1. Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät vuosina 1996-2012

Lähde: Kuoppala & Säkkinen 2013, 10

Taulukosta (taulukko 1) on havaittavissa, että lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät ovat nousseet jyrkemmin vuodesta 2008 alkaen, kun uusi lastensuojelulaki tuli voimaan. Myös uusien asiakkaiden määrä on lähtenyt jyrkempään nousuun vuosien 2007–2008 taitteessa. Lastensuojelun lisääntyneisiin asiakasmääriin vaikuttavat monet tekijät, kuten lastensuojelulain mukainen tavoite tarjota lapsille ja heidän perheilleen tukea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä madallettu ilmoituskynnys (Kuoppala & Säkkinen 2013, 9). Eniten lastensuojelun asiakkaita vuosina 2011-2012 koko maan vastaavaan väestön ikäryhmään suhteutettuna oli ikäryhmässä 16-17 -vuotiaat. (Kuoppala & Säkkinen 2013, 9.)

Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärien kasvu johtuu useista eri syistä. Lastensuojelun tarve on lisääntynyt ja lapset voivat yhä huonommin. Yhteiskunnalliset lapsiperheiden tilanteeseen vaikuttavat tekijät liittyvät elinkeino- ja ikärakenteen muutoksiin, taloudellisiin edellytyksiin sekä työ- ja perhe-elämän yhtensovittamisen haasteisiin. (Heino 2009, 54.)

Lastensuojeluilmoituksia tehtiin vuonna 2011 yhteensä 97 213, jotka koskivat 60 712 lasta. Lastensuojeluilmoitusten määrä on kymmenen prosenttia suurempi kuin edellisenä vuonna. Lastensuojeluilmoituksia tehtiin 1,6 ilmoitusta lasta kohden. Lastensuojeluilmoitukset kohdistuivat selkeästi enemmän 13- vuotta täyttäneisiin lapsiin. (Kuoppala & Säkkinen 2012, 11.) Vuonna 2012 lastensuojeluilmoituksia tehtiin yhteensä 103 714, jotka koskivat 64 391 lasta. Lastensuojeluilmoitusten määrä kasvoi vuodesta 2011 kuudella prosentilla. (Kuoppala & Säkkinen 2013, 12.) Lastensuojeluilmoitusten määrän kasvu on hieman hidastunut, koska kasvua vuodesta 2011 oli verrattuna vuoteen 2012 kuusi prosenttia ja vuodesta 2010 vuoteen 2011 kasvua oli kymmenen prosenttia, näin lastensuojeluilmoitusten määrän kasvu on hidastunut neljä prosenttia.

Vuonna 2011 maassamme tehtiin yhteensä 28 238 lastensuojelutarpeen selvitystä 305 kunnassa. Uusia lastensuojelun asiakkuuksia alkoi vuonna 2011 kuitenkin noin 35 000. Onkin syytä epäillä, että kunnissa on ollut vaikeuksia tuottaa järjestelmällistä tilastotietoa tehdyistä lastensuojelutarpeen selvityksistä, koska lukujen välinen ero on huomattava. (Kuoppala & Säkkinen 2012, 14.) Lapselle toistuvasti tehdyistä lastensuojelutarpeen selvityksistä ei ole saatavilla valtakunnallisesti tilastotietoa.

3 LAPSEN OSALLISUUS

3.1 Osallisuuden käsite

Lasten osallisuutta on tarkasteltava yhtenä osana lapsia ja lapsuutta koskevia käsityksiä. Osallisuus käsittää lapsen yksilönä, yhteiskunnan ja inhimillisen yhteisön jäsenenä ja toimijana. Osallisuus ei ole teknistä, menetelmällistä tai hallinnollista. (Hotari ym. 2009, 130.) Osallisuus ymmärretään yhteisöön liittymisenä, kuulumisena ja yhteisöön vaikuttamisena. Osallisuus rakentuu vuorovaikutuksellisessa toiminnassa, joka edellyttää yhteisöltä jäsentensä huomioimista ja jäseniltä aktiivista osallistumista. Osallisuudessa on lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta kyse lapsien ja aikuisten julkisen vallan yhteisöjen välisistä suhteista ja erityisesti lasten vaikutusmahdollisuuksista näiden yhteisöjen toimintaan. Vaikuttaminen ei ole mahdollista, jos ei saa tietoa asioista tai pääse mukaan asioiden käsittelyyn. (Oranen 2008, 9.) Mahdollistamalla lapselle osallistuminen ja mukana olo asioiden käsittelyssä itselle merkittävässä yhteisössä on ratkaisevassa asemassa lapsen identiteetin kehittymisen kannalta (Hotari ym. 2009, 117).

Johanna Kiili (2006) on väitöskirjassaan lasten osallistumisen voimavarat tutkinut lasten osallistumisen ehtoja ja osallistumiseen tarvittavia voimavaroja lasten omien kokemusten ja näkemysten kautta. Kiilin mukaan erityisen tärkeitä ovat lasten ja aikuisten väliset suhteet sekä lasten keskinäiset suhteet, koska lasten osallistuminen tapahtuu suhteissa toimimalla. Lasten kuulemisen ja osallistumisen avulla on mahdollista kehittää vuorovaikutusta eri sukupolvien välillä. Osallistumisessa on pitkälle kyse siitä miten lapsen ja aikuisen väliset vallan suhteet toimivat. Lapsilla on halua ja kykyä toimia aikuisten kanssa vuorovaikutussuhteessa, jos vain aikuiset antavat heille siihen mahdollisuuden ja ottavat vakavissaan lasten näkemykset. (Kiili 2006, 12, 33, 205.)

Osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseään koskevista asioista ja mahdollisuudesta vaikuttaa asioihin kertomalla oman näkemyksen ja mielipiteen niistä. Mitä enemmän lapset voivat vaikuttaa päätöksiin, sitä enemmän heidän ajatellaan olevan osallisina toiminnassa,

mitä päätökset koskevat. Aikuisten rooli on keskeinen lasten osallisuuden mahdollistamisessa. (Oranen 2008, 9-10.) Lastensuojelulaissa korostetaan lapsen osallisuuden tärkeyttä kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa (Hotari ym. 2009, 118). Lastensuojelutyössä on selvitettävä lapsen mielipide ja toivomukset. Ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen omat käsitykset ja mielipiteet vaikuttavat omalta osaltaan siihen, miten lastensuojelussa lasta koskevat päätökset tehdään. Mitä tärkeämmästä lapsen elämään kohdistuvasta päätöksestä on kyse, sitä suurempi painoarvo pitää antaa lapsen toivomuksille ja mielipiteille päätöstä tehtäessä. (Räty 2012, 163-164.)

Tärkeimpinä elementteinä lapsen osallistumisessa on aikuisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus (Hotari ym. 2009, 123). Myös Johanna Kiili näkee aikuiset yhtenä tärkeimpänä voimavarana lasten osallistumiselle (Kiili 2006, 203). Vuorovaikutustilanteissa työntekijä ja lapsi voivat pohtia, mitä he vuorovaikutuksessa antavat toisilleen ja mitä he odottavat saavansa vuorovaikutukselta. On kuitenkin tärkeää, että työntekijä näkee lapsen yksilönä ja lapsen omista lähtökohdista käsin. Lapsen pitäisi tulla kuulluksi omassa asiassaan myös silloin kun lapselta saatu tieto on ristiriidassa aikuisten tuottaman tiedon kanssa. (Hotari ym. 2009, 123-124.)

Thomasin (2002, 174-176) mukaan osallisuuden tarkastelu edellyttää osallisuuden jakamista näkökohtiin, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella ja myös niiden mukaan lapsen kokemus osallisuudesta voi muuttua. Osallisuuden tärkeimmät näkökohdat ovat:

Valinnan mahdollisuus

Tiedon saatavuus

Mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin

Mahdollisuus ilmaista oma mielipide

Tuen saaminen itsensä ilmaisemiseen

Mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin (Thomas 2002, 174-175.)

Osallisuutta tarkasteltaessa on huomioitava kuinka paljon lapsi puhuu tapaamisissa ja kuinka paljon lapsen sanomisille annetaan painoarvoa. Tämän lisäksi on tarkasteltava kuinka hyvin lapsi ymmärtää käsiteltävät asiat, mahdolliset vaihtoehdot ja miksi tiettyjä päätöksiä on jo tehty. On myös huomioitava onko lapselle annettu mahdollisuus valita osal-

listuuko tapaamiseen vai ei ja onko hänelle tarjottu muita osallistumisen vaihtoehtoja. Tapaamisessa tulisi varmistaa ymmärtääkö lapsi, miksi tapaaminen on järjestetty ja mikä on tapaamisen tarkoitus. (Thomas 2002, 174-175.) Näen osallisuuden hyvin samanlaisesti Thomasin kanssa.

3.2 Lapsen osallisuus lastensuojelussa

Niina Viholainen (2010) on Pro gradu -tutkielmassaan lasten kokemuksia osallisuudesta lastensuojelutarpeen selvityksessä tutkinut lapsen osallisuutta lastensuojelutarpeen selvityksen prosessissa. Tutkielmassa aihetta käsitellään kokemuksellisesta näkökulmasta lasten tuottamien kertomusten avulla. Lapset kokivat joutuneensa pakosta lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyyn. Lapset toivoivat molempien vanhempien osallisuutta selvitystyöskentelyyn ja näin tukevat läsnäolollaan lapsen osallisuutta. Lapsella on tarve saada tietoa, tuottaa ja myös antaa tietoa itsestään omille vanhemmilleen. Lapset kokivat tulleen oikeasti osalliseksi omassa asiassaan kahdenkeskisissä tapaamisissa sosiaalityöntekijän kanssa. (Viholainen 2010, 15, 69-70.)

Svein Arild Vis, Amy Holtan ja Nigel Thomas (2012) ovat tutkineet esteitä lapsen osallisuuden toteutumiseen Norjan lastensuojelussa. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää syitä, miksi sosiaalityöntekijät kokivat vaikeaksi lapsen osallisuuden päätöksentekoprosessissa. Tutkimukseen osallistui lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityön opiskelijoita. Tutkimus suoritettiin kyselylomakkeella ja tulokset analysoitiin tilastollisella faktori-analyysillä. (Vis ym. 2012, 7-8.)

Tutkimustulosten mukaan tutkijat havaitsivat kolme pääsyitä lapsen osallisuuden toteutumattomuuteen. Ensimmäisenä syynä olivat kommunikointivaikeudet. Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijän ja lapsen välillä pitäisi olla hyvä suhde, jotta lapsi kertoisi avoimesti asioistaan. Lapsen tunteminen hyvin auttaa sosiaalityöntekijää arvioimaan vastaako lapsen puhumat asiat hänen todellista tilannettaan. (Vis ym. 2012, 7, 13.)

Toisena syynä oli se, ettei lapsen osallisuutta pidetty tärkeänä. Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijät, jotka eivät pitäneet lapsen osallistumista työskentelyyn tarpeellisena, eivät myöskään nähneet lapsen osallisuudella olevan vaikutusta prosessin lopputulokseen. Kolmantena syynä oli se, että osallisuutta pidettiin mahdollisesti haitallisena lapselle. Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijät pelkäsivät osallisuuden työskentelyyn olevan lapselle rasitteena, jonka vuoksi osallisuutta ei pidetty tärkeänä. Sosiaalityöntekijöillä oli huoli siitä, että osallistuessaan työskentelyyn lapset joutuvat puhumaan heille raskaista asioista, jotka saattaisivat aiheuttaa lapselle ahdistusta. (Vis ym. 2012, 7, 13-14.)

Lastensuojeluprosesseissa asiakkaiden osallisuus on lapsi- ja aikuisasiakkaiden kutsumista yhdessä toteutettavaan asiakkuuteen. Tämä merkitsee dialogisuuden ja yhteisen sekä jaetun ymmärryksen tavoittelua. Lastensuojeluasiakkuuden aikana usein lapsi ja vanhemmat antavat myös työntekijälle mahdollisuuden olla osallisena heidän perheensä elämässä. Osallisuudella ei juurikaan ole reunaehtoja. Perheen tilanne ja ongelmien luonne sekä laatu, lapsen ikä tai muut tekijät harvoin estävät lapsia tai vanhempia osallistumasta lastensuojelun työskentelyyn. Nämä muuttujat ovat kuitenkin vaikuttamassa siihen, minkälaista osallisuutta tavoitellaan ja mitä keinoja on käytettävissä osallisuuden edistämiseksi. (Muukkonen 2009, 133.)

Osallisuuden tavoitteen toteutuminen konkretisoituu työntekijän käyttämissä menetelmissä ja välineissä. Lapsen osallisuuden ja lapsilähtöisyyden tulee näkyä myös käytettävissä olevissa työmenetelmissä. Menetelmät ohjaavat työntekijän vuorovaikutusta. Menetelmä on väline, jonka avulla pyritään pääsemään tiettyyn tavoitteeseen. Välineiden tehtävänä on selkiyttää tilannetta ja toimia keskustelun apuvälineenä. Menetelmien käytön tärkein ydin on vuorovaikutus työntekijän ja lapsen välillä. Lapsen tukeminen toiminnalliseen työskentelyyn avaa lapselle paremmat mahdollisuudet osallisuuteen. (Timonen-Kallio 2010, 14-15.)

Lastensuojelun asiakastyössä osallisuuden kunnioittaminen ja sen näkyminen edellyttävät osallisuuden ottamista yhdeksi työskentelyä ohjaavaksi periaatteeksi. Lapsen osallisuuden rakentuminen lähtee lapsen huomioimisesta yksilönä. Lapsen ikä ja perheen tilanne määrittelevät lähtökohtaisesti lapsen mukanaoloa. Lisäksi työskentelyä määrittävät lapsen omat toiveet osallistumisen tavasta, paikasta ja määrästä. (Muukkonen 2009, 134.)

3.3 Prosessi- ja kohtaamisosallisuus

Osallisuuden rakentuminen voidaan Muukkosen (2009) mukaan jakaa kahteen tasoon: osallisuus yksittäisissä kohtaamisissa ja asiakasprosessin osien kokonaisuudessa. Nämä tekijät yhdessä muodostavat jokaiselle lapselle omanlaisensa osallisuuden. Työntekijä koordinoi lastensuojelun asiakasprosessia, joka on tapaamisten, neuvotteluiden, arvioiden sekä päätösten jatkumo. Koordinointiin kuuluu lasten ja aikuisten osallisuudesta huolehtiminen asiakasprosessin eri vaiheissa. Suunnitelmallisuus sekä avoin tiedonmuodostus ja -välitys tukevat osallisuutta eri asiakasprosessin vaiheissa, tällöin voidaan puhua asiakkaan prosessiosallisuudesta. Kohtaamisosallisuudessa tärkeää on dialogisuus. (Muukkonen 2009, 135.) Käytän tässä tutkimuksessani samaa osallisuuden jakoa kuin Muukkonen käyttää. Näen osallisuuden prosessi- ja kohtaamisosallisuutena.

Prosessiosallisuudella tarkoitetaan lapsen osallisuutta asiakkuusprosessissa. Prosessiosallisuuden ytimessä on tieto, tiedonmuodostus ja -välitys lapselta ja lapselle sekä vanhemmalta ja vanhemmille. Asiakkuusprosessissa puhutaan lapsesta ja häneen liittyvistä asioista, kuullaan lasta, nähdään hänet sekä ollaan hänen kanssaan vuorovaikutuksessa. Tällöin työntekijän suhdetta lapseen määrittää tiedonvälityksen tehtävä; tieto muuttuu ymmärrykseksi, jolloin voidaan puhua prosessiosallisuudesta. Tiedonvälitys lastensuojelusta lapselle ja vanhemmille sekä toisinpäin on prosessiosallisuuden ydintä. (Muukkonen 2009, 136.)

Tietoa lapsesta työntekijälle muodostuu katseesta, puheesta ja vuorovaikutuksesta. Lapsen havainnointi ja katsominen tapaamisissa rakentaa lapsen osallisuutta. Lastensuojelussa lapsesta voidaan puhua, vaikka lapsi ei olisi itse läsnä tapaamisessa. Lapsesta puhuminen häneen liittyvissä asioissa vahvistaa lapsen osallisuutta. Lapsen ollessa läsnä työntekijän on helpointa varmistaa lapsen tiedonsaanti keskustelemalla suoraan lapsen kanssa. Lapsen ja vanhemman näkeminen yhdessä rakentaa myös lapsen osallisuutta. Vuorovaikutuksellinen havainnointi lapsen ja vanhemman tapaamisessa voi kertoa lapsen tilanteesta paljon. Mikäli lapsi ei ole läsnä jokaisessa tapaamisessa, voidaan kuitenkin lapsen prosessiosallisuus varmistaa muuten. Tällöin on huolehdittava siitä että, joku kuulee lapsen viestit ja mielipiteet ja tuo ne mukaan tapaamiseen. Lisäksi on myös huolehdittava siitä, että lapsi saa tiedon tapaamisessa sovituista asioista. (Muukkonen 2009, 136.)

Kohtaamisosallisuudessa lapsi on mukana tapaamisissa. Lapsen kohtaaminen antaa mahdollisuuden dialogisen, vastavuoroisen hetken syntymiselle tai jopa suhteen rakentumiselle lapsen ja työntekijän välille. Dialoginen kohtaaminen voi antaa lapselle turvaa. Lasten ja vanhempien osallisuus tietoon on osallisuuden perusta. Asiakkuusprosessin eri vaiheissa on tavoitteena, että lapsi tietäisi olevansa osallisena lastensuojelussa ja mitä asiakkuus lastensuojelussa pitää sisällään. Lastensuojelussa lasten ja vanhempien osallisuus on erityisesti tärkeää tiedontuotannon näkökulmasta. Lapsen osallisuuden tiedontuotantoon tekee merkittäväksi se, että lapsilla on usein sellaista tietoa tilanteestaan, joka ei tule lastensuojelun tietoon, mikäli työntekijä ei sitä suoraan lapselta kysy. Lapselta kysyttäessä suoraan asioista saa lapsi kokea olevansa merkittävä ja tärkeä. Annettaessa lapselle mahdollisuus tulla kuuluksi ja osalliseksi, voi hän itse päättää, miten aktiivisesti hän osallistuu ja lähtee vuorovaikutukseen. Vaikka lapsi ei lähtisikään kovin aktiivisesti vuorovaikutukseen työntekijän kanssa, voi lastensuojelun tarjoama mahdollisuus siihen tehdä lapsen tietoisemmaksi omasta elämästään, tarpeistaan ja tunteistaan. Näin lapsi voi saada voimakkaamman kokemuksen osallisuudesta omaan elämäänsä. Parhaimmillaan kohtaamistyö on hyvin voimauttavaa. (Muukkonen 2009, 137-138.)

3.4 Osallisuuden mahdollisuudet ja hyödyt

Hyötynä prosessiosallisuudessa on saatu ja jaettu tieto, jossa tärkeää on lapsen mahdollisuus osallisuuteen jokaisessa lastensuojelun asiakkuusprosessin vaiheessa. Lasta on kuultava ja lapsen kertomat asiat tulee ottaa huomioon päätöksiä tehtäessä. Kohtaamisosallisuudessa suhde lapsen tuottamaan tietoon on laadullinen. Lapsen tuottamaa tietoa käsitellään lapsen kanssa eri näkökulmat huomioiden, jotta tilanne lapselle hahmottuu ja valmistaudutaan tulevaisuuteen, jotta se olisi lapselle turvallinen ja suotuista. (Muukkonen 2009, 139.)

Muukkonen (2009, 140) on jakanut lapsen ja vanhempien osallisuuden mahdollisuudet ja hyödyt viiteen luokkaan:

1. Lapsi tulee kuulluksi ja voi vaikuttaa.
2. Tieto ja ymmärrys kasvavat.
3. Suojelun toteuttaminen on luontevaa.
4. Voimavarat saadaan esiin ja käyttöön.
5. Yhteinen arviointi on mahdollista.

Osallisuuden tärkein ja ensimmäinen hyöty on lapsen kuulluksi tuleminen ja vaikuttamisen mahdollisuus omassa asiassaan. Osallistuminen antaa lapselle mahdollisuuden kertoa oman mielipiteensä ja tarinan elämästään. Lapsen kertoma mielipide voi parhaimmillaan vaikuttaa siihen, mitä lastensuojelussa tehdään lapsen auttamiseksi. Toisena hyötynä osallisuudessa on tietohyöty, jonka tavoitteena on oman elämän jäsentyminen lapselle ja lapsi saa lisää tietoa itsestään, perheestään ja lastensuojelusta. Prosessin yksittäisten tapahtumien rakentaminen dialogia ja ajattelua tukeviksi lisäävät kaikkien osapuolten tietoa ja ymmärrystä. Kolmantena hyötynä osallisuudessa on suojelehyöty. Lapsen osallisuudesta huolehtiminen tukee lastensuojelun perustehtävää, lapsen suojelua. Kohtaamistyössä lapsen tarpeilla on mahdollisuus nousta esiin moniäänisesti ja selkeästi, jolloin prosessissa tapahtuvan suojelun mahdollisuudet paranevat. Lapsella on mahdollisuus osallisuuden avulla saada parempaa ja oikein kohdennettua suojelua sekä suoraan että välillisesti. (Muukkonen 2009, 140-141.)

Neljäntenä hyötynä lapsen ja vanhempien osallisuus nostaa esiin huolet ja muutostarpeet sekä voimavarat. Osallisuudessa vuorovaikutuksen keskiössä ei ole vain huolet vaan yhtäläillä voimavarat joiden avulla voidaan purkaa huolia. Viides osallisuuden hyöty liittyy arviointiin. Moniäänisyys lisääntyy mitä useampi osallistuu arviointiin ja tällöin myös arvioinnin luotettavuus kasvaa. Arvioidessaan lapsi prosessoii asiaa ja miettii omaa mielipidettään siitä. Nykyisyyden ja menneisyyden yhteinen arviointi antaa työkalut valita lapsen käyttöön sopivia voimavaroja. Parhaimmillaan lastensuojeluprosessi muodostuu lapsen, vanhempien sekä työntekijöiden yhteistyössä sellaiseksi, että kaikki ovat kokeneet olleensa merkittävästi osallisina, jolloin voidaan puhua yhteisestä dialogisesta matkasta. (Muukkonen 2009, 141-143.)

Oranen näkee hyvin samanlaisia osallisuuden hyötyjä kuin Muukkonenkin. Orasen (2008, 16) mukaan lapsille ja nuorille osallistuminen omien asioiden hoitamiseen mahdollistaa

kokemuksen siitä, että he tulevat kuulluiksi omassa asiassaan ja heidän mielipiteensä ovat arvokkaita. Lisäksi lapsille ja nuorille muodostuu kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa omiin asioihin, joka voi olla hyvinkin merkityksellinen. Oranen kiteyttääkin kaikkein tärkeimmäksi osallisuuden hyödyksi lapsen ja nuoren kokemusta kuulluksi tulemisesta ja vaikuttamisen mahdollisuudesta. Johanna Kiili (2006, 189) näkee taas lapsen oikeuden tiedonvälitykseen ja tiedon saamiseen osallistumisen kannalta tärkeänä osana sosiaalista toimijuutta ja lasten osallistumisen mahdollisuusrakennetta.

3.5 Lapsen tuottaman tiedon merkitys työskentelyssä

Yhtenä työskentelyn tavoitteena lastensuojelussa pidetään tiedon saamista lapselta. Tietoa tarvitaan, jotta voidaan arvioida lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti. Lapsen ei kuitenkaan tule olla ainoastaan tiedon tuottajana vaan myös merkityksellisenä tiedon saajana. Työntekijän antama tieto auttaa lasta jäsentämään ongelman eri tavalla kuin esimerkiksi kotoa saatu tieto asiasta. Työskenneltäessä lapsen kanssa on tärkeää miettiä, miten lapsi hyötyy työskentelystä. Lapsi, joka elää keskellä vanhempien ristiriitatilanteita, ei välttämättä ole valmis oman mielipiteensä pohtimiseen tai kertomiseen. Lapsen on ensin saatava sitä mitä hän eniten siinä tilanteessa tarvitsee: tukea, turvaa ja selkeää tietoa. (Möller 2004, 26.)

Lapsen tuottaman tiedon käyttökelpoisuutta on epäilty työskentelyssä sen vuoksi, ettei ole oltu varmoja, missä määrin lapsen kertomaan voidaan luottaa. Erityisesti pienen lapsen ajattelun, ymmärryksen ja verbaalisen ilmaisun ei ole katsottu olevan vielä niin kehittynyt, että hän pystyisi tuottamaan luotettavaa tietoa. (Möller 2004, 26-27.) Lapsen tuottaman tiedon luotettavuudella ei ole oikeastaan merkitystä, jos työskentelyn tärkein asia ei ole lapsen totuudenmukainen kertomus vaan se, mitä lapsi kertoo ja lapsen mahdollisuus osallistua työskentelyyn (Ritala-Koskinen 2001,70).

Yhteinen ideologinen lähtökohta tiedonkeruun tavoitteille ja tilanteille on näkemys lapsille kuuluvista ihmisoikeuksista. Lapsen tiedon tavoittelussa on kolme erilaista käytännöllistä perustelua: 1) juridis- muodollinen tiedonkeruu, jolloin lapselta tarvitaan tietoa juridista

prosessia tai päätöstä varten. 2) arvioiva tiedonkeruu, jossa lapsilähtöistä tietoa voidaan käyttää lasta eheyttävän työn perustana. Työntekijä ei rajoitu keräämään tietoa, vaan käsittelee tapahtumia, tunteita ja asioita lapsen kanssa. Arvioiva tiedonkeruu voi olla myös epäsuoraa ja ei-verbaalista. 3) osallistava tiedonkeruu liittyy lapsen itseään koskevaan työskentelyprosessiin. Lapsi ei ole vain tuottamassa tietoa työskentelyn suunnittelua ja toteutusta varten, vaan on itse oleellinen osa sitä. (Hurtig 2006, 179-183.)

Tieto kietoutuu olennaisella tavalla työntekijän ja lasten väliseen kohtaamiseen lapsilähtöisesti virittyneessä sosiaalityön asiakastyössä. Työskentelyssä lapsia pyritään kuulemaan yksilöinä ja oman elämänsä ja tilanteensa asiantuntijoina. (Hurtig 2006, 183.) Kerätessä lapsilta tietoa voidaan heitä lähestyä eri tavoin tiedostetusti tai tiedostamatta. Aikuinen voi kerätä tietoa lapselta poimimalla lapsen kertomasta ja toiminnasta asioita, jotka tukevat aikuisen omia mielipiteitä. Tällöin aikuinen etsii perusteluja omille tulkinnoilleen ja käsityksilleen, jolloin lapsi on aikuisen toiminnan kohde. Aikuinen saattaa pyrkiä myös vaikuttamaan lapseen muuttamalla ja kehittämällä lasta, lapsen mielipiteitä tai tapaa toimia sellaiseksi, jota aikuinen pitää tärkeänä. Vastavuoroisessa ja kohtaavassa sekä osallistavassa työskentelytavassa aikuinen on sen sijaan kiinnostunut siitä, mitä lapsi ajattelee ja mihin lapsen tuottama tieto perustuu. Tiedonkeruu on vastavuoroista aitoon dialogiin perustuvaa, jossa aikuiset ja lapset hyväksyvät aktiivisina tiedon tuottajina. (Karlsson 2006, 179-181.)

3.6 Dialogisuus osallisuuden ulottuvuutena

Työskentelyssä lapsen kohtaaminen mahdollistaa dialogisen vastavuoroisen tilanteen tai jopa suhteen muodostumisen työntekijän ja lapsen välille. Dialoginen kohtaaminen voi voimaannuttaa lasta sekä antaa hänelle suojaa ja turvaa minuuden kuvan muodostumisessa. (Muukkonen 2009, 137.) Reinikainen pitää lapsilähtöisyyden ominaisuutena lapsen kokemusta dialogisesta työskentelyprosessista (Reinikainen 2009, 110). Dialogin avulla rakennetaan yhteistä, jaettua ymmärrystä. Dialogissa totuus syntyy totuutta yhdessä etsivien välillä heidän dialogisessa vuorovaikutustilanteessa. Erilaiset totuudet on asetettava yhteen

lopullisen totuuden löytämiseksi. Dialogia pidetään keskeisenä sosiaalisen vuorovaikutuksen käsitteenä. (Isoherranen ym. 2008, 65.)

Dialogissa kohtaamisen lähtökohtana ovat usein asiakkaan tarpeet. Vuorovaikutustilanteessa keskustelun tulisi olla rakentunutta tuottaakseen asiakkaan näkökulmasta parhaan mahdollisen tuloksen. Dialogista epätasapainoa kuvaa tilanne, jossa keskusteluun osallistuvilla on valmiina tietoa ja mielipiteitä käsiteltävistä asioista. Tällöin keskustelu jää usein puolustusasemiin eikä se silloin etene kuunteluun saakka. Tällaisissa tilanteissa toisten todellisen kuuntelemisen sijaan keskitytään vain oman näkökulman esille tuomiseen. Yhdessä ajattelu vaatii kuitenkin sitä, ettei heti oteta kantaa, vaan kuunnellaan, mitä muilla läsnäolijoilla on kerrottavana. Sisäisessä epätasapainossa ajattelutapojen erilaisuus turhauttaa ja avoimuuden puuttuessa puhumatta jäävät ristiriidat estävät dialogin syntymistä. Dialogiin liittyvä odottamisen taito tarkoittaa taitoa tarkastella asiaa eri näkökulmista ja esittää tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. Ymmärrys keskustelun kohteena olevan asian tarkastelusta kokonaisuutena alkaa kehittyä esitettyjen tarkentavien kysymysten ja yhdessä tutkimisen kautta. Tähän vaiheeseen pääsemiseksi vaaditaan keskinäistä luottamusta ja avoimuutta. (Isoherranen ym. 2008, 68-69.)

Asiakastyön dialogisuudella tarkoitetaan pyrkimystä yhteisen ymmärryksen rakentumiseen ja taitoon edesauttaa vuorovaikutuksen kulkua yhteiseen ymmärrykseen. Dialogisuuden yhtenä tärkeänä elementtinä on vastavuoroisuus, jossa jokainen osapuoli pääsee luomaan tilannetta sekä vaikuttamaan siihen. Asiakassuhteessa tämä tarkoittaa suhteen näkemistä molemminpuolisen ymmärryksen rakentamisena, jossa mennään molempien ehdoilla. Dialoginen vuorovaikutus onnistuu parhaiten yhteistoiminnallisessa suhteessa, jossa asiakkaan ja työntekijän välille on syntynyt luottamus. Luottamus tulee ymmärtää sellaisena suhteena, jossa molemmilla osapuolilla on luottamusta yhteisesti sovittuihin asioihin. (Mönkkönen 2007, 86-87, 123.) Viholaisen (2010, 55-56) tutkimuksen mukaan lapset kokevat, että kahdenkeskisissä tapaamisissa työntekijän kanssa, heidän välilleen syntyy luottamussuhde. Viholainen toteaa luottamuksen rakentumisen olevan merkittävää lapsen osallisuuden näkökulmasta.

Sosiaalialan työssä asiakkaana on asiakkaan itsensä lisäksi hänen sosiaalinen verkostonsa. Tästä syytä dialogisuutta tarkastellaan myös yhteisöllisenä asiana. Yhteisön kehittämisessä

keskeistä on henkilöiden kommunikaatiotaidot ja se miten ihmiset sitoutuvat yhteisölliseen toimintaan. Yhteisöllisissä kysymyksissä nousevat yhteisön toimintaa määrittävät vastuun ja identiteetikysymykset eri tavalla esiin kuin tarkasteltaessa kahden välistä dialogista suhdetta. Yhteisöllisen vuorovaikutuksen ehdoiksi asetetaan pelisääntöjä, kuten osallistumisen, sitoutumisen sekä vastavuoroisuuden sääntö. Pelisäännöistä huolimatta dialogissa ihminen on enemmän ristiriitainen, useiden eri äänien keskellä kuin johdonmukainen toimija. (Mönkkönen 2002, 44-45.)

William Isaacs (1999, 18-19) määrittää dialogin keskusteluksi, jossa on ydin ja jossa ei valita puolta. Dialogissa puhutaan yhdessä eri tavalla. Dialogi nostaa ihmiset puolen valinnan yläpuolelle, kohti suurempaa yhteistä kokemusta. Se on keino hyödyntää osallistujien yhteistä älykkyyttä ja voimaa. Dialogin tavoitteena on saavuttaa uusi ymmärrys, joka muodostaa pohjan myöhemmälle ajattelulle ja toiminnalle.

Dialogi on vuoropuhelua, jossa ihmiset ajattelevat yhdessä. Yhdessä ajattelu tarkoittaa, ettei yksilö enää ole ehdoton omassa kannassaan vaan on valmis kuuntelemaan mahdollisuuksia. Dialogi kehottaa etsimään jo olemassa olevaa kokonaisuutta ja luomaan uudenlaisen yhteyden, jossa kuuntelemme tarkkaavaisesti ja pyrimme ymmärtämään muiden esittämät näkemykset. Dialogi ohjaa yksilöä kuuntelemaan ja näkemään enemmän kuin yksittäisten mielipiteiden summan. Dialogi antaa paremmat mahdollisuudet havaita ja ymmärtää ongelmia lähempänä niiden alkuperää. (Isaacs 1999, 19-20.)

Erikssonin ja Arnkilin (2005, 40) mukaan dialogi on vuoropuhelua, jossa kuuntelu on yhtä tärkeää kuin puhuminenkin ja puhuminen on ääneen ajattelua. Vuoropuheluissa tavoitteena on moniäänisyys, jossa ei pyritä hallitsemaan toisten näkemyksiä. Dialogissa ei ole vain kyse kahden ilmauksen vaihtamisesta keskenään, vaan siitä, että toimintoja ohjaava ajattelu tulee ihmisten välisen vuorovaikutuksen alueelle (Seikkula & Arnkil 2009, 89-90).

Dialogisuudessa huomio kiinnittyy ihmisten välisiin kohtaamisiin. Puhujan on huomioitava kuulija kokonaisuudessaan. Puhujan on luettava kuulijan ruumiin kieltä ja viestejä, kuten asentoa, ilmeitä ja eleitä sekä kuunneltava kuuntelijan ilmaisujen sisältöä ja äänenpainoja. Lisäksi on myös huomioitava ympäristön luomat olosuhteet, kuten muiden läsnäolo ja paikan meluisuus. Näiden lisäksi puhujan on huomioitava keskustelukumppaninsa keskuste-

lussa ilmaisemansa sanat. Voidaankin todeta, että loputon määrä erilaisia ruumiillisia ja tunnetekijöitä rakentaa yhdessä puhuttua. Puhumistilanne muodostuu osaksi puhujan sisäistä rakennetta. Ilmaistessaan itseään puhumalla puhuja rakentaa ilmaisunsa oman tunnetilansa ja ruumiin tilansa mukaisesti. Tähän vaikuttaa ympäristö, jossa puhuja puhuu fyysisesti sekä tunnetasolla. Miellyttävä fyysinen keskusteluympäristö ja muiden aktiivinen osallistuminen keskusteluun muokkaavat alusta alkaen keskustelutilannetta. Aktiivisesti keskusteluun osallistuvat tulevat helpommin osaksi muiden keskustelijoiden sisäistä rakennetta kuin passiivisena kuuntelijana olevat. Tällaista sosiaalista todellisuutta sanotaan moniääniseksi. (Seikkula & Arnkil 2009, 90-91.)

Dialogisuudessa puhuja asettuu suhteisiin ympärillään olevan sosiaalisen vuorovaikutusympäristön kanssa siten, että puhuja pyrkii sanomisissaan huomioimaan toiset keskusteluun osallistuvat ja pyrkii myös jättämään tilaa toisten näkemyksille ja mielipiteille. Moniäänisyys ilmenee dialogisissa keskusteluissa siinä, että kaikki läsnäolijat osallistuvat merkitysten rakentamiseen. Moniäänisyydessä todellisuuden rakentumisessa ei voida valita kenen sanoma olisi oikein ja kenen väärin, vaan kaikki keskusteluun osallistuvat tuovat oman totuutensa uuden jaetun, keskinäisen ymmärryksen synnyttämiseen. Kaikkien puhumat ovat yhtä arvokkaita. (Seikkula & Arnkil 2009, 90-92.)

Viholaisen (2010, 51) tutkimuksen mukaan lasten mielestä varsinainen vuorovaikutuksellisuus työntekijään ei muodostu ensimmäisessä tapaamisessa, vaan vasta myöhemmin. Lapset kokivat kahdenkeskiset tapaamiset työntekijän kanssa mukavina ja niissä lapsista tuntui, että heitä kuunneltiin ja heihin keskityttiin.

4 ASIAKASTYÖN DOKUMENTOINTI

Dokumentointi on asiakirjojen kirjoittamista asiakastyöstä. Kaikkea ei voida dokumentoida eikä se ole tarkoituksenmukaistakaan, työntekijät joutuvat usein tekemään ratkaisunsa siitä, mitä ja miten työstään kirjoittavat. Asiakirjoissa olevat sanat avaavat lukijalleen selityksien maailman, jotka ohjaavat tekstistä syntyviä tulkintoja. Asiakirjat eivät koskaan tuo lukijalleen näkyviin kokonaisia elämäntarinoita. Dokumentit kertovat tehdystä työstä, tapahtumisista ja kohtaamisista, mutta eivät kerro kaikkea. (Kääriäinen 2006, 45,48.)

Samalla kun sosiaalityöntekijä asiakasprosessin edetessä kirjaa asiakkaan arkea ja elämäntulkua, muodostaa hän jatkuvasti uutta ymmärrystä vallitsevasta tilanteesta. Eri tahoilta eri yhteyksissä saatu tieto suodattuu sosiaalityöntekijän oman ammatillisen ymmärryksensä kautta muodostaen osan sosiaalityöntekijän ja sosiaalityön tiedonmuodostusprosessista. (Kääriäinen 2003, 40,42.) Kääriäinen käsittää tekstin kommunikatiivisena tilanteena, joka ei rajoitu vain kielen muodoksi tai rakenteeksi, eli kielenkäyttöä käsitetään jo itsessään vuorovaikutukseksi. Tällöin keskustelusta kirjattu teksti ei sisällä vain kirjoittajan tuottamaa merkitystä siitä, vaan on yksi osa sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoa. (Kääriäinen 2003, 42.) Asiakirjoja kirjoitetaan aina jossakin tilanteessa, tietyllä tavalla ja tietyille lukijoille. Lisäksi asiakirjan kirjoittaja pyrkii kirjoittamaan siten, että lukija pitäisi tekstiä faktana. (Raitakari 2006, 98.)

4.1 Dokumentointi lastensuojelutyössä

Lastensuojelun sosiaalityössä laaditaan erilaisia asiakirjoja, joilla on erilaisia tehtäviä työkentelyprosessissa. Eri asiakirjojen merkitys vaihtelee asiakastyön eri vaiheissa. Lastensuojelun asiakastekstien kirjoittaminen moniääniseksi on keino saada erilaiset mielipiteet ja käsitykset asioista näkyviksi. Moniäänisyydellä tarkoitetaan sitä, että asiakirjan laatija tarkoituksellisesti kirjoittaa eri osapuolten näkemykset ja mielipiteet näkyviin, omaa ääntään

unohtamatta. Erityisesti tulisi kiinnittää huomiota lapsen äänen kirjaamiseen asiakirjoihin. (Kääriäinen ym. 2006, 18, 21.)

Yksityiskohtaiset kuvaukset asiakirjoissa tallettavat käsityksiä todellisuudesta. Yksityiskohtaisten kuvausten avulla saadaan asiakirja vakuuttavaksi. Mitä enemmän asiakirja sisältää yksityiskohtaisia kuvauksia, sitä vaikeammin sen totuutta voidaan kumota. Lastensuojelun asiakirjoissa lapsen tulisi olla näkyvässä roolissa. Lapsi on merkittävä tiedontuottaja omasta tilanteestaan. Kuvaamalla asiakirjoihin lasta ja hänen kanssaan tehtyä työtä, kohtaamisia, tilanteita, hetkiä ja keskusteluja, nostetaan samalla lapsen tilanne ensisijaiseksi arvioinnin ja työn tekemisen kohteeksi. Lapsi ei kuitenkaan yksistään voi toimia vastuullisena tiedon tuottajana omasta ja perheensä tilanteesta. (Kääriäinen ym. 2006, 22-23.)

Dokumentointi ja asiakirjat liittyvät monella tavalla tiedon prosessointiin ja säilömiseen sekä tiedon uudelleen hyödyntämiseen. Tiedon tuottamisen tulee tapahtua läheisessä ja avoimessa vuorovaikutuksessa kaikkien osallisten kanssa. Työn dokumentoinnilla ei käsitellä vain asioiden kirjaamista, vaan se on myös tiedon käsittelyn prosessi, jolla on mahdollisia vaikutuksia asiakkaiden saamaan palveluun. Tiedonmuodostuksen tulisi näin ollen tapahtua avoimesti yhteistyössä asiakkaiden kanssa. Tiedonmuodostuksessa apuna voidaan käyttää myös välineitä. (Kääriäinen 2003, 23, 25.)

Sosiaalityön dokumentoinnin käyttötarkoituksiksi voidaan nimetä asiakkaan tarpeiden tunnistaminen ja yksilöiminen, tarjottujen palveluiden ja palveluprosessien kuvaaminen sekä asiakastyön jatkuvuuden turvaaminen. Asiakirjoihin tallennettua tietoa voidaan käyttää myös suunnitteluun, hallinnollisiin ja tutkimuksellisiin tarpeisiin. (Kagle & Kopels 2008, 2-4.)

Dokumentoinnin avulla saadaan myös tilastotietoa, joka mahdollistaa julkisten varojen käytön seurannan. Asiakkaiden elämäntilanteisiin ja tarjottuihin palveluihin kohdistuvalla dokumentoinnilla voidaan puolestaan todentaa sosiaalipalveluiden vaikuttavuutta asiakkaiden hyvinvointiin. Ohjaamalla työprosesseja ja niiden kehittämistä dokumentointi tukee hallinnollista tarvetta. Käytännön asiakastyöstä saatu ja dokumentoitu kokemustieto voidaan siirtää alan tutkimuksen kautta teorian muodostukseen ja edelleen opetukseen. Dokumentoinnin juridinen tehtävä korostuu erityisesti lastensuojelussa ja muilla sellaisilla

sosiaalityön alueilla, joilla tahdosta riippumattomat toimenpiteet ovat mahdollisia. (Hotti ym. 2008, 19-22.) Esimerkkinä tästä ovat konfliktitilanteet vanhempien kanssa lapsen edun toteutumiseen liittyvissä asioissa. Silloin kun työn tulee olla juridisesti ja eettisesti perusteltavissa nousee kirjallisen todistusaineiston olemassaolo merkittävään asemaan. Lainsäädännön huolellinen tulkinta, työn mahdollisimman tarkka dokumentointi ja lastensuojelutarpeen todentaminen näyttelevät keskeistä sijaa lapsen oikeuksia turvatessa. (Mutka 1998, 103.)

Hyvin hoidettu dokumentointi on osa laadukasta lastensuojelun työskentelyprosessia. Se turvaa työn suunnitelmallisuutta ja jatkuvuutta muuttuvissa tilanteissa. Hyvin dokumentoitu lastensuojelun asiakastyö luo mahdollisuuden työskentelyn vaikuttavuuden pohdintoihin. Dokumentointi on lastensuojelutyössä tietämisen työväline. (Kääriäinen ym. 2006, 42.)

Itse olen hahmottanut lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen paikkaa tekstien joukossa. Isona määrittävänä tekijänä pidän lastensuojelulakia, joka määrittää lastensuojelutarpeen selvityksen paikan lastensuojelun tekstien joukossa. Lain antamat raamit ja määräajat, minkä kuluessa lastensuojelutarpeen selvitys tulee tehdä, vahvistavat lastensuojelutarpeen selvityksen prosessin asemaa. Lastensuojelutarpeen selvitysten avulla työntekijöiden on helpompaa tehdä ratkaisuja siitä onko perhe lastensuojelun tukitoimien tarpeessa ja näin lapsen etu tulee paremmin huomioiduksi työskentelyssä.

4.2 Lapsilähtöisyys lastensuojelun dokumenteissa

Tutkijat ovat joutuneet toteamaan, etteivät lapset juurikaan näy heitä koskevissa asiakirjoissa. Kuitenkin Aino Kääriäinen on omassa tutkimuksessaan "Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina" havainnut aiemmista tuloksista poiketen, että lapset näkyvät lastensuojelun asiakirjoissa. Lapset tuovat esiin oman äänensä, he toimivat ja tekevät asioita ja esittelevät toiveitaan sekä käsityksiään tilanteestaan. (Kääriäinen 2006, 45.) Nigel Parton ym. (1997, 98) ovat tutkineet englantilaisia lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoja. Asiakirjoista löytyi

hiljainen lapsi, jolla tutkijat tarkoittivat sitä, että asiat, jotka olisivat pitäneet kuvata dokumentoinnissa lapsen äänellä, puuttuivat kokonaan. Lapsen näkökulmaa omista toiveista, tunteista tai kuvausta lapsesta ei löytynyt ollenkaan lastensuojelun asiakirjoista.

Kääriäisen mukaan asiakirjoissa näkyy kahdenlaista lasten puheeksi kirjattua tekstiä. Suurin osa on sosiaalityöntekijän suoraan lapselta kuulemaa ja kirjaamaa tekstiä, mutta toisen joukon muodostavat toisten osallisten tuottamat puheet lapsesta. Puheen ohella lapset näkyvät asiakirjoissa havainnoituina toimijoina ja toiminnan kohteina, vaikka eivät olisikaan suoranaisesti olleet itse tuottamassa puhetta tilanteessa. Asiakirjoissa lapsen kautta välittyvä tieto on mahdollista jakaa kolmeen ryhmään: 1) lapsen kohtaamiseen ja lapsen tuottamaan puheeseen perustuva tieto, 2) viranomais- ja aikuisvälitteinen lapsen puhe ja 3) lapsen kohtaamisen havainnointiin perustuva tieto. (Kääriäinen 2006, 51.)

Kääriäinen on tutkimuksessaan havainnut, että mitä nuorempi lapsi on, sitä vähemmän hänen toimintaansa sekä puhetta on kirjattu lastensuojelun asiakirjoihin. Lisäksi lastensuojelun asiakkuuden vaiheella on merkitystä lapsen kirjaamiseen asiakirjoissa. Lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheessa varsinkin nuoremmat lapset jäävät dokumenteissa vanhempien varjoon. Lapsilähtöisyyden korostuminen sosiaalityön työorientaatiossa vääjäämättä muokkaa myös dokumentoinnin tapoja enemmän lapsilähtöisemmiksi. On tärkeää, että lapsi pääsee osalliseksi ja vaikuttamaan itseään koskevaan työskentelyyn. (Kääriäinen 2006, 64, 67.)

4.3 Tutkimustehtävä

Tutkielmani käsittelee lapsen osallisuutta toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä. Toistuvilla lastensuojelutarpeen selvityksillä tarkoitan selvityksiä, jotka tehdään samalle lapselle useamman kerran. Haluan tutkielmallani herättää keskustelua lapsen osallisuudesta toistuvissa lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyprosesseissa. Tutkielmani tutkimuskysymykset muotoutuivat seuraaviksi:

Miten lasten osallisuus näyttäytyy toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen perusteella?

Onko lapsen mielipide omassa asiassa tullut selvitettyksi toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä?

Miten lapsen kanssa on käsitelty hänestä tullut huoli?

Tarkastelen tutkimuksessani osallisuutta lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenveto-asiakirjojen pohjalta, Thomasin (2002) painottamien näkökohtien mukaan. Lapselle on annettava mahdollisuus valita tapaako hän työntekijää vai ei. Lapselle tulee tarjota muita osallistumisen vaihtoehtoja. Lapsella on oikeus saada omassa asiassa tietoa ja antaa tietoa. Lapsella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omassa asiassa tehtäviin päätöksiin. Huomioitavaa on kuinka hyvin lapsi ymmärtää käsiteltävät asiat ja mahdollisesti tehtävät päätökset. Lapselle tulee antaa mahdollisuus ilmaista omia mielipiteitään omassa asiassa ja tarvittaessa lapselle on annettava tukea itsensä ilmaisemisessa.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Asiakirjat aineistona

Merkittävä tutkimus sosiaalityön dokumentoinnista on Aino Kääriäisen (2003) väitöskirja "Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina". Tutkimuksessaan Kääriäinen on selvittänyt miten asiakirjoja kirjoitetaan, mitä asiakirjoihin kirjoitetaan ja miksi asiakirjoja kirjoitetaan niin kuin kirjoitetaan. Tutkimuksen keskeisenä tehtävänä on ollut selvittää dokumentoinnin merkitystä lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuksessa ja ammattikäytännöissä. Tutkimusaineisto koostui lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakastietojärjestelmään laadittamista muistiinpanoista ja huostaanottopäätöksistä. Kääriäisen mukaan asiakirjatekstit olivat moniäänisiä, useiden henkilöiden näkemyksiä ja mielipiteitä sisältäviä tekstipintoja. Moniäänisyys tuo asiakirjoihin uskottavuutta. Asiakirjatekstit rakentuivat lapsen tilanteen ympärille ja lapsen puhumat asiat sekä käsitykset omasta tilanteesta oli kirjattuina näkyviksi asiakirjoissa. Sosiaalityön dokumentoinnin keskeisiä haasteita ovat tekstien kirjoittaminen, niiden lukeminen, asiakkaan kuuleminen samoin kuin kuulemisen kirjaaminen. (Kääriäinen 2003, 27, 35, 50, 84-85, 163.)

Asiakirjoja on käytetty tutkimusaineistona lastensuojeluun liittyvissä tutkimuksissa jo pitkään. Aino Kääriäisen (2003) lisäksi Elina Pekkarinen (2010), Erja Saurama (2002) ja Anna-Liisa Lämsä (2009) ovat käyttäneet väitöskirjatutkimuksissaan lastensuojelun asiakirjoja tutkimusaineistona. Lisäksi Anne Korhonen (2008) on käyttänyt lastensuojelun asiakirjoja tutkimusaineistonaan lisensoitettavissaan. Asiakirja-aineistojen käyttäminen tutkimuksessa on herättänyt keskustelua, koska tutkimuskäytössä tekstit siirtyvät pois siitä alkupe-
räisestä kontekstistaan, jossa ja johon ne on tuotettu (Kähkönen 1994, 25). Lähes kaikkien sosiaalityön dokumentteja tutkineiden näkemyksenä on, että asiakirjat antavat niukasti tietoa työn tarkoitusperistä ja ristiriidoista asiakkaiden ja työntekijöiden välillä. Ihmisten on havaittu näkyvän asiakirjoissa lyhyinä mainintoina ja irrallisina elinympäristöstään. Etäisyyden näiden mainintojen ja arkielämän välillä on todettu suureksi. Lastensuojelun sosiaalityön asiakirjojen tutkiminen teksteinä avaa kuitenkin uudenlaisen näkökulman ja antaa

mahdollisuuden pohtia työskentelyn reunaehdoja ja rajoitteita sekä erityisesti teksteiksi muodostettua lastensuojelun todellisuutta. (Kääriäinen 2003, 19, 42.)

Sauraman (2002, 51) mukaan asiakirja-aineiston tutkiminen on haasteellista ja kiinnostavaa, koska sitä ei ole tuotettu tarkoituksella tutkimuskäyttöön. Asiakirja-aineisto on tietyllä tavoin viaton suhteessa tutkimukseen. Suoraan tutkimuskäyttöön tuotettu materiaali, esimerkiksi haastattelut sisältävät paljon sellaista, jossa tuotantoehdoissa on sisään koodattu tilanteen tutkimuksellinen luonne. Asiakirja-aineistoja on pidetty luotettavana aineistona verrattuna esimerkiksi haastatteluin kerättyyn materiaaliin, jota pidetään yksilöllisempänä sekä syntyprosessiltaan että tutkimuksen työstön ja raportoinnin osalta. Asiakirjojen merkittävin ominaisuus on tutkimuksissa, että niille on annettu tosiasialuonne. Niiden katsotaan sisältävän faktatietoa.

Anna-Liisa Lämsä (2009) on väitöskirjassaan "Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä" käyttänyt tutkimusaineistonaan asiakirjoja. Lämsä kuvaa tutkimuksessaan asioita, jotka puoltavat asiakirja - aineiston käyttöä tutkimuskohteena. Lämsän mukaan asiakirjoissa olevat tiedot ovat faktatietoa eli tarkistettua ja varmennettua tietoa tapahtumista. Myös asiakkailta on mahdollisuus tutustua omiin asiakirjoihin ja kontrolloida näin tuotettua tekstiä asiakkuusprosesseissa. Asiakirja-aineisto soveltuu haastattelua paremmin asiakkuusprosessien järjestelmälliseen tarkasteluun, jolloin tapahtumien kulku on ajoitettavissa. Asiakirjoilla tavoitetaan parhaiten asiakkaiden elämäntilanteet, koska ne ovat kirjoitettu silloin kun tilanteet ja tapahtumat ovat olleet ajankohtaisia. Asiakirjoja käyttämällä voidaan poisulkea myös mahdollisten muistivirheiden vaikutus, joita saattaa esiintyä haastatteluaineistoa käyttämällä. Asiakirja-aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella ja kuvata asiakkaiden elämäntilanteiden moninaisuutta. (Lämsä 2009, 67.)

Suhtaudun asiakirja-aineistoon hyvin samalla tavalla kuin Saurama ja Lämsä. Asiakirjat eivät ole tarkoitettu tutkimuskäyttöön, vaan asiakastyöhön. Tämän vuoksi asiakirjat sisältävät hyvin tarkkoja tietoja asiakkaiden elämäntilanteista ja tapahtumista, jolloin asiakirjojen avulla on saavutettavissa perheiden elämäntilanteet.

Eskolan ja Suorannan mukaan tutkijan käyttäessä kvalitatiivisia menetelmiä tutkimuskohdeet näyttäytyvät tutkijalle lähes aina kielessä. Kieli on osa tutkimuskohdetta, sosiaalista

todellisuutta. Sen lisäksi, että jokainen havainnoi sosiaalista todellisuutta jossain määrin tarkkaavaisesti, lukee tutkija erilaisia kirjoitettuja tekstejä. Sosiaalitieteilijää ei kiinnosta kieli sinänsä, mutta kiinnostavaa kielen sijaan on se, miten kieltä käytetään erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, mitä sillä kerrotaan ja kuvataan sekä mitä kielen käyttäminen saa aikaan. (Eskola & Suoranta 2003, 142.) Tutkimuksessani en tutki kieltä vaan kielen tuottamaa informaatiota tutkittavasta ilmiöstä. Kieli muokkaa sosiaalista todellisuutta, näin kieli on osa tutkimustani, koska kirjoitettu teksti on kieltä.

5.2 Tutkimusaineiston kuvaus

Aineistoni muodostuu noin 100 000 asukkaan eteläsuomalaisen kaupungin lastensuojelun lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedoista. Aineistoni koostuu 7-9 -vuotiaiden lasten toistuvista lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedoista vuosilta 2011-2012. Aineisto sisältää yhteensä kymmenen lapsen toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedot. Asiakastietojärjestelmän mukaan tutkimuskohteena olevassa kaupungissa on toistuvia lastensuojelutarpeen selvityksiä tehty 7-9 -vuotiaista lapsista vuosina 2011-2012 yhteensä 30 lapsesta. Valitsin tutkimusjoukokseni 7-9 -vuotiaat lapset, koska koen, että heidän ikäisillään lapsilla osallisuus lastensuojelun prosesseihin olisi näkyvämpää, kuin esimerkiksi päiväkotikäisillä lapsilla.

Tutkimusaineistoni olisi muodostunut tekstimäärältään liian suureksi, mikäli olisin ottanut kaikkien 30 lapsen toistuvat lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedot aineistoksi. Satunnaisotannan avulla kohteena olevasta joukosta valikoitui kymmenen lasta, joiden toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedot ovat varsinaisena tutkimusaineistonani. Satunnaisotanta suoritettiin tutkimuskohteena olevassa kaupungissa ennen aineiston minulle toimittamista. Otannalla tarkoitetaan havaintoyksiköiden poimimista perusjoukosta niin, että sattuma vaikuttaa siihen, mitkä yksiköt joutuvat otokseen (Alkula ym. 1994, 106). Satunnaisotannassa jokaisella tutkimusyksiköllä on yhtä suuri todennäköisyys tulla poimituksi otokseen (Nummenmaa 2009, 26).

Hain tutkimuslupaa kyseessä olevasta kaupungista marraskuussa 2013 ja sain tutkimusluvan joulukuussa 2013. Tutkimusaineistoni koostuu ihmisten elämää koskevista asiakirjoista, joten tutkimusluvan hakeminen oli välttämätöntä. Tutkimusaineistoni toimitettiin minulle joulukuun 2013 lopussa. Tutkimusaineistosta oli poistettu kaikki henkilö- ja tunnistetiedot, jotta tutkimusjoukon henkilöllisyydet pysyvät salassa myös tutkijalta. Toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedojen pituus vaihteli kahdesta sivusta neljään sivuun. Aineiston yhteenlaskettu pituus oli 81 sivua. Toistuvia lastensuojelutarpeen selvityksiä oli tehty yhdelle lapselle vuosien 2011-2012 aikana kahdesta neljään. Yhteensä toistuvia lastensuojelutarpeen selvityksiä näillä 10 lapsilla oli 27. Eskolan ja Suorannan (2003, 61) mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole suurta merkitystä tutkimuksen onnistumisen kannalta. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistettävyyksiin, vaan pyritään kuvaamaan ja antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta tutkittavasta ilmiöstä.

5.3 Aineiston analysointi

Tutkielmani edustaa laadullista tutkimusta, jossa lähestyn aineistoani sisällönanalyysin avulla. Analyysin tarkoituksena laadullisessa tutkimuksessa on tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta ja saada selkeyttä aineistoon (Eskola & Suoranta 2003, 137). Analysoinnilla pyritään tiivistämään aineistoa säilyttämällä kuitenkin aineiston tuottama informaatio. Laadullisessa tutkimuksessa vaikeimpana vaiheena pidetään tulkintojen tekemistä. Tulkintojen hedelmällisyys ja sopivuus ovat loppujen lopuksi kiinni tutkijan omasta tieteellisestä mielikuvituksesta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusmateriaalista erotellaan tutkimusongelman kannalta olennaiset tiedot eli analysoidaan tutkimusaineistoa. Tutkimusaineiston analysoinnin jälkeen voidaan vasta tehdä tieteellisiä tulkintoja aineistosta. Tutkijan on syytä olla perehtynyt ja tuntea aineistonsa perin pohjin, jotta hän kykenee analysoimaan ja tekemään tulkintoja aineistostaan. (Eskola & Suoranta 2003, 137, 145, 150-151.)

Sisällönanalyysiä pidetään perusmenetelmänä, jota käytetään laadullisessa tutkimuksessa. Sisällönanalyysiä voidaan pitää laajana teoreettisena viitekehyksenä, joka voidaan liittää useisiin erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä yhdistellään käsitteitä, joiden avulla saadaan vastaus tutkimustehtävään. Sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn. Sisällönanalyysissä edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta asiasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 112.) Laadullisen aineiston analysoinnissa on kolme vaihetta. Ensimmäinen vaihe on aineiston karsiminen, jossa aineistosta poimitaan olennainen tieto. Toinen vaihe on aineiston ryhmittely. Aineistosta ryhmittelyllä pyritään löytämään samankaltaisuudet ja esittämään ne ymmärrettävällä tavalla. Kolmas vaihe on johtopäätösten hahmottelu ja varmistaminen. Siinä tutkimuksen kannalta olennaisesta tiedosta muodostetaan johtopäätöksiä. (Miles & Huberman 1994, 10-12.)

Aineiston analysoinnin yhtenä tavoitteena on löytää aineistosta ydinteemat, jotka kuvaavat tutkimuskohdetta ja joiden ympärille voidaan rakentaa tutkimustulosten analysointi. Tutkijan keskeisenä tehtävänä on löytää aineistosta keskeiset käsitteet, joiden avulla tutkija voi työstää aineistoa ja karsia pois tutkimustehtävän kannalta epäoleellista aineistoa. (Kiviniemi 2010, 80.) Laadullisen aineiston analyysivaiheessa jaetaan aineisto jatkoystämistä varten. Tässä apuna voidaan käyttää teemoittelua tai tyypittelyä. (Eskola & Suoranta 2003, 152.) Aineistosta voidaan nostaa esiin tutkimusongelman kannalta olennaisia teemoja. Näin voidaan vertailla tutkimuksessa tiettyjen teemojen esiintymistä. (Eskola & Suoranta 2003, 174.)

Aloitin aineistoni analysoinnin numeroimalla jokaisen lapsen toistuvat lastensuojelutarpeen selvitykset niin, että tiesin kyseessä olevan saman lapsen selvitykset. Tutkimusaineisto minulle toimitettiin niin, että aina yhden lapsen selvitykset olivat yhdessä muovitaskussa. Jotta en sekoittaisi lapsien yhteenvetoja, oli ne järkevää numeroida. Tämän jälkeen laitoin jokaisen lapsen toistuvat lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedot aikajärjestykseen niin, että vanhin yhteenveto oli ensimmäisenä. Seuraavaksi luin koko aineiston, tapaus kerrallaan useampaan kertaan. Lukiessani aineistoa pyrin hahmottamaan sen kokonaisuutena. Tämän jälkeen koodasin aineiston siten, että erittelin aineistosta mitä lapsesta on sanottu ja kuka sen on sanonut. Lisäksi erittelin kaikki osallisuuskäsitteeseen kuuluvat asiat. Silvastin mukaan aineiston koodaamisessa on kyse aineiston jäsentämisestä, siinä tavallaan puretaan

aineisto osiin, etsitään ilmaisuja, jotka kuvaavat tutkimusongelman kannalta olennaista ilmiötä. Koodaus voidaan aloittaa aineistolähtöisesti, jolloin tutkijalla ei ole mitään erityisiä teoreettisia ennakko-oletuksia. Tarkoituksena tällöin on antaa aineiston puhua mahdollisimman vapaasti. (Silvasti 2014.)

Aineistosta poimin tutkimustehtävän kannalta olennaiset tiedot yhteenvedoista tutkielmani analysointia varten ja jätin pois epäolennaiset tiedot. Tämän jälkeen etsin samankaltaisuuksia ja pyrin ymmärtämään niiden sisällön. Työstin samankaltaisuuksia lukemalla niitä useampaan kertaan yhteenvedoista. Samankaltaisuuksien avulla aineistosta löytyivät teemat, jotka toistuivat yhteenvedoissa hyvin samanlaisina. Silvastin mukaan koodaaminen muuttuu aineiston analyysin edetessä teemojen hahmottamiseksi (Silvasti 2014). Tutkimusongelmassani keskeisessä asemassa on lapsen osallisuus. Jaoin aineistosta löytyneet osallisuuden teemat kahteen pääluokkaan, prosessi- ja kohtaamisosallisuuden teemoiksi, joiden alaluokiksi muodostuivat yksityiskohtaisemmat teemat, jotka on esitetty tutkimustuloksissa.

Tutkimustuloksissani tuon esille kuvaavat teemat, jotka antavat vastaukset tutkielmani tutkimustehtävään. Sain tutkimustehtävääni hyvin vastauksia ja aineiston karsimisen jälkeen oli helppoa löytää aineiston ryhmittelyvaiheessa tutkimustehtävääni kannalta olennaiset teemat.

5.4 Eettiset kysymykset

Tutkimuksen tekemiseen liittyy monia eettisiä kysymyksiä sen eri vaiheissa, tutkijan tulee ottaa eettiset kysymykset huomioon tehdessään tutkimusta. Eettisesti hyvä tutkimus edellyttää, että tutkimuksen eri vaiheissa noudatetaan hyvää tieteellistä käytäntöä. (Hirsjärvi ym. 2007, 23.) Tutkimustyö alkaa aiheen valinnalla, joka sisältää monia eettisiä pohdintoja (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 53). Aiheen valintaan vaikutti oma työkokemukseni lastensuojelun parissa ja aiheen ajankohtaisuus. Toimiva lastensuojelu -selvityksen loppuraportin

mukaan lasten ja heidän perheidensä näkemyksiä ja mielipiteitä ei ole kuunneltu riittävästi lastensuojelun kentällä. Loppuraportin mukaan lasten osallisuutta tulee vahvistaa. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 21, 33.)

Eettinen pohdinta voidaan jakaa neljään vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa tunnistetaan eettisen kysymyksen olemassaolo, toisessa reagoidaan siihen ja pohditaan sitä, kolmannessa sitoudutaan löytyneeseen ratkaisuun ja neljännessä pohditaan ratkaisua suhteessa ulkopuolisiin paineisiin. Eettiset kysymykset ovat tärkeä osa tutkimuksen tekemistä, sillä tutkimuksen eettinen perusteltavuus on osa tutkijan ja yhteiskunnan välistä vuoropuhelua. Eettisten kysymysten kautta tutkimuksellisista kysymyksistä avautuu laajempi merkitys. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 26-28, 52.)

Pohdin eettisyyttä anonymiteetin säilymisen näkökulmasta. En mainitse tutkielmassani paikkakuntaa, josta olen aineistoni hankkinut. Lastensuojelun asiakirjat pitävät sisällään paljon arkaluontoisia asioita lastensuojelun asiakasperheistä. Tämän vuoksi tutkijan on käytettävä erityistä varovaisuutta, ettei aineisto joudu vääriin käsiin. Olen tutkimuslupaa hakiessani luvannut hävittää aineiston heti, kun en sitä enää tarvitse tutkimukseeni. Lisäksi säilytän aineistoa lukitussa kaapissa, joten aineisto ei ole ollut kenenkään muun käytettävissä. Aineistosta oli poistettu kaikki henkilö- ja tunnistetiedot, jotta tutkimusjoukon henkilöllisyydet pysyvät salassa myös tutkijalta.

Lastensuojelun asiakirjojen käyttäminen tutkimusaineistona on haasteellista, koska lastensuojelun asiakirjat ovat salassa pidettäviä, niissä lastensuojelun asiakkaista olevan arkaluontoisen tiedon vuoksi. Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedoissa kuvataan lapsiperheiden elämää hyvin yksityiskohtaisesti. Mitä arkaluontoisemmasta asiasta on kyse, sitä tiukemmin on suojeltava tutkimusjoukon anonymiteettiä (Eskola & Suoranta 2003, 57). En ole tutkimuksessani käyttämiäni sitaatteja nimennyt, jotta tutkimusjoukon anonymiteetin säilyminen olisi turvattu. Näin olen toiminut myös siksi, etteivät lasten ja perheiden tilanteet olisi yhdistettävissä yksittäiseen asiakastapaukseen. Eskola & Suorannan (2003, 57) mukaan tutkimusta julkaistaessa tulee huolehtia luottamuksellisuuden säilymisestä ja tutkittavien anonymiteettisuojausta.

Näen tutkimuksessani voimavarana sen, että minulla on työkokemukseni kautta käytännön kokemusta ja tietoa lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedojen laatimisesta. Olen kuitenkin pyrkinyt pitämään ammattiroolini etäällä tutkijan roolista, jotta en tulkitsisi aineistoani ammattini kautta. Eettisten ongelmien tunnistaminen ja välttäminen etukäteen vaatii tutkijalta ammattietiikkaa (Eskola & Suoranta 2003, 59).

5.5 Tutkimuksen luotettavuus

Lähtökohtana laadullisessa tutkimuksessa on tutkija yksilönä ja tutkijan rooli tutkimuksen keskeisenä tutkimusvälineenä. Laadullisen tutkimuksen keskeisin luotettavuuden kohde on tutkija itse ja luotettavuuden arviointi kohdistuu koko tutkimusprosessiin. (Eskola & Suoranta 2003, 210.) Olen pyrkinyt raportoimaan tutkimukseni eri vaiheet mahdollisimman selkeästi ja tarkasti. Lisäksi tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa olennaisesti Tuomi & Sarajärven (2009, 142) mukaan riittävän ajan käyttäminen tutkimuksen tekemiseen. Aineiston työstämiseen ja raportin kirjoittamiseen olen käyttänyt aikaa useamman kuukauden.

Tutkielman luotettavuuteen vaikuttaa se miten aineisto on tutkielmaan kerätty, mahdolliset ongelmat aineiston keräämisessä ja muut merkitykselliset seikat tutkijan mielestä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 140). Kääriäinen (2003) on väitöskirjassaan todennut saaneensa kuulla paljon kriittistä argumentointia tutkimuksensa eri vaiheissa asiakirjojen käytöstä aineistona. Erityisesti kritiikki oli kohdistunut asiakirjojen vähäiseen tietomäärään. Kääriäinen on ollut arvostelijoiden kanssa eri mieltä. (Kääriäinen 2003, 174.) Olen itse sitä mieltä, että asiakirjat tuottavat tietoa lasten ja perheiden elämästä sekä lastensuojelun tekemästä työstä perheiden parissa. Lastensuojelun asiakirjoja kirjoitetaan, jotta tehty työ saadaan näkyväksi.

6 OSALLISUUDEN NÄYTTÄYTYMINEN TOISTUVISSA LASTENSUOJELUTARPEEN SELVITYKSISSÄ

6.1 Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen rakenne

Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedoissa oli käytetty kolmea erilaista sähköistä lomakepohjaa. Vuosina 2011 ja 2012 oli ollut käytössä erilaiset lomakepohjat, joissa oli selkeät rakenteet ja otsikot. Lisäksi samaan aikaan oli käytetty pohjaa, johon oli vain järjestetty lapsen asiakaskertomukset aikajärjestyksessä. Tässä pohjassa ei ollut käytetty samaa rakennetta ja otsikointia kuin valmiissa lomakepohjassa. Oli selkeästi havaittavissa, että tätä pohjaa käytettiin tilanteissa, joissa lastensuojelutarpeen selvitys oli tehty nopealla aikataululla. Näin oli toimittu sen vuoksi, että lapsi ja tämän perhe saisivat mahdollisimman pian lastensuojelun tukea tilanteeseensa sekä tilanteissa, joissa lasta tai tämän perhettä oli tavattu vain kerran eikä lastensuojelutarpeen selvitys johtanut lastensuojelun asiakkuuteen. Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen pituus vaihteli yhdestä sivusta neljään sivuun.

Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetojen lomakepohjissa, joissa oli havaittavissa selkeä rakenne, yhteenvedon alussa oli kohta lapsen ja tämän perheen henkilötiedot, jonka jälkeen esitettiin lähtötilanne. Tässä kappaleessa oli kerrottu lapsesta tullut lastensuojeluilmoituksen sisältö, joka oli aloittanut lastensuojelutarpeen selvityksen tekemisen. Se voi olla lyhyen toteava kuten seuraavassa sitaatissa:

Lastensuojeluilmoitus päiväkodin johtajalta. Päiväkodissa on herännyt huoli äidin jaksamisesta lapsen kanssa.

Tämän jälkeen olevassa kappaleessa selvitettiin lastensuojelutarpeen selvitykseen sisällyneet tapaamiset ja muut yhteydenotot sekä mahdolliset lausuntopyynnöt. Kappale sisälsi tapaamisten ajankohdan ja missä tapaaminen on pidetty. Siitä kävi myös ilmi keitä tapaamisissa oli ollut milloinkin paikalla; lapsi, vanhemmat ja muut läheiset sekä viranomaiset,

jotka olivat osallistuneet selvitystyöskentelyyn. Lisäksi tässä kappaleessa oli selvitetty mahdollisesti tapaamisella käytössä olleet menetelmät.

Tapaaminen lastensuojelutoimistolla, paikalla lapsi ja sosiaaliohjaaja. Käytetyt menetelmät nallekortit.

Tässä kappaleessa oli havainnoitavissa se, miten lapsi on itse ollut osallisena ja läsnä itseään koskevassa lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyssä. Kappaleen jälkeen oli kuvattu lapsen ja tämän perheen tilannetta kokonaisvaltaisesti, niin että kappale oli jaettu väliotsikoihin. Kappaleessa oli usein kerrottu kuka on sanonut ja mitä asioita. Tekstissä kerrottiin: *lapsi kertoo, äiti sanoo, isän mielestä, päiväkodin johtaja kertoo*. Lisäksi kappaleessa tuli esille lastensuojelutarpeen selvitystä tehneiden työntekijöiden havaintoja esimerkiksi lapsesta, perheen kodin siisteydestä tai vanhempien kasvatuskäytännöistä. Oli kuitenkin yhteenvedoja, joista ei välttämättä aina käynyt ilmi, kuka on mitään sanonut, oliko se lapsen kertomaa vai vanhemman.

Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedojen lopussa oli joissakin kohta *lapsen näkemys lastensuojelun tarpeesta*, mutta suurimmasta osasta yhteenvedoista tämä kohta oli poistettu. Lähes jokaisessa lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedossa oli kohdat *vanhempien näkemykset lastensuojelun tarpeesta ja selvitystä tehneiden työntekijöiden johtopäätökset perheen tilanteesta ja tuen tarpeesta*. Tässä kohtaa oli otettu kantaa myös lapsen lastensuojelun asiakkuuden jatkumisesta tai päättymisestä. Selvitystä tehneet työntekijät olivat aina perustelleet kantansa, miksi lapsen asiakkuus jatkuu tai päättyy lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen.

Suurin osa toistuvista lastensuojelutarpeen selvityksistä oli alkanut lastensuojeluilmoituksesta. Lastensuojeluilmoituksia oli 24. Lisäksi yksi lastensuojelutarpeen selvitys oli alkanut lastensuojeluhakemuksesta ja kaksi lastensuojelutarpeen selvitystä oli alkanut lastensuojelutarpeen arvioimispyynnöstä. Lastensuojeluasia voi tulla lastensuojeluun vireille lastensuojeluilmoituksesta tai lastensuojeluhakemuksesta, jolloin kyse on lapsen itsensä tai tämän huoltajan yhteydenotosta lastensuojeluun. Lastensuojeluhakemuksen voi tehdä 12 vuotta täyttänyt lapsi tai tämän huoltaja. Lastensuojeluasia voi myös tulla vireille lastensuojelutarpeen arvioimispyynnöstä, jonka voi tehdä lastensuojelulain mukainen ilmoitus-

velvollinen yhdessä lapsen tai hänen vanhempiansa kanssa. (Räty 2012, 206, 226.) Toistuvia lastensuojelutarpeen selvityksiä oli yhteensä 27. Seuraavassa kuvaan taulukon (taulukko 2) avulla mistä toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten aloittaneet lastensuojeluilmoitukset olivat tulleet.

Taulukko 2. Ilmoittajataho ja lastensuojeluilmoitusten lukumäärä

Ilmoittajataho	Ilmoitusten lukumäärä
Anonyymi-ilmoittaja	4
Päiväkoti	3
Sairaala	3
Hätäkeskus	1
Sosiaalityöntekijä	3
Poliisi	8
Lapsen lähipiiriin kuuluva henkilö	1
Perheneuvola	1
Yhteensä	24

Taulukosta (taulukko 2) on havaittavissa, että poliisilta oli tullut eniten toistuvien lastensuojelutarpeen selvityksiä aloittaneita lastensuojeluilmoituksia. Vähiten oli tullut ilmoituksia hätäkeskuksesta ja perheneuvolasta sekä lapsen lähipiiriin kuuluvalta henkilöltä. Poliisilta tulleet lastensuojeluilmoitukset koskivat usein saman lapsen toistuvia lastensuojelutarpeen selvityksiä. Muuten aineistosta ei ollut havaittavissa mitään yhteyttä ilmoittajatahoon ja lapsen toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten välillä.

Anne Korhonen on lisensiaattityössään tutkinut lastensuojeluilmoitusten sisältöjä. Aineistona tutkimuksessa oli 206 lastensuojeluilmoitusta vuodelta 2005. Tutkimuksessa on havaittavissa samansuuntaisia tuloksia ilmoittajatahoista kuin tutkimuksessanikin. Tutkimuksen mukaan suurimmat ilmoittajatahot olivat poliisi, yksityiset ilmoittajat ja koulutoimi. Lisäksi nimettömät ilmoittajat olivat tehneet vain pienen osan ilmoituksista. (Korhonen 2008, 46-47.) Myös tutkimukseni mukaan poliisilta oli tullut eniten toistuviin lastensuoje-

lutarpeen selvityksiin johtaneita ilmoituksia. Anonyymi-ilmoittajilta oli tullut toiseksi eniten lastensuojeluilmoituksia, joka taas poikkeaa Korhosen tutkimuksen tuloksesta.

6.2 Toistuvuus lastensuojelutarpeen selvityksissä

Aineiston mukaan toistuvia lastensuojelutarpeen selvityksiä oli tehty vuosien 2011-2012 aikana kahdesta neljään samalle lapselle. Seuraavan taulukon (taulukko 3) avulla pyrin havainnollistamaan kuinka monta lastensuojelutarpeen selvitystä oli tehty tutkimuskohteena olleena ajankohtana kullekin tutkimusaineiston lapselle. Lisäksi taulukossa (taulukko 3) on esitetty lastensuojelutarpeen selvitykset, joissa selvitystä tekevät työntekijät ovat tavanneet lasta.

Taulukko 3. Toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten määrä ja lasten tapaamiset.

Aineisto	Selvitykset yhteensä	Tavattu lasta
1. tapaus	3	1 ja 3 selvityksessä
2. tapaus	3	1 ja 2 selvityksessä
3. tapaus	2	1 selvityksessä
4. tapaus	4	1 ja 3 selvityksessä
5. tapaus	3	1 selvityksessä
6. tapaus	2	Ei ollenkaan
7. tapaus	2	1 selvityksessä
8. tapaus	4	Kaikissa selvityksissä
9. tapaus	2	Kaikissa selvityksissä
10. tapaus	2	Ei ollenkaan
Yhteensä	27	

Taulukosta (taulukko 3) on havaittavissa, ettei kahta lasta ole tavattu lainkaan hänestä tehtyjen lastensuojelutarpeen selvitysten aikana. Näiden kahden lapsen kohdalla lapsen kohtaamisosallisuus on jäänyt toteutumatta. Lasten prosessiosallisuus on osittain toteutunut, koska aineistosta ilmenee, että lapsesta ja hänen asioistaan on puhuttu tapaamisissa vanhempien ja muiden tahojen kanssa, vaikka lapsi ei ole itse ollut paikalla tapaamisissa. Muukkosen (2009, 136) mukaan prosessiosallisuudella tarkoitetaan lapsen osallisuutta asiakkuusprosessissa. Asiakkuusprosessissa puhutaan lapsesta ja lapsen asioista, kuullaan lasta sekä ollaan hänen kanssaan vuorovaikutuksessa.

Taulukosta (taulukko 3) ilmenee, että ainoastaan kahden lapsen kohdalla lasta on tavattu kaikissa toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä. Voidaankin todeta, että näiden lasten prosessi- ja kohtaamisosallisuus on toteutunut. Muukkosen (2009, 136-137) mukaan prosessiosallisuudessa työntekijälle muodostuu tietoa lapsen katseesta ja puheesta. Lapsen havainnointi rakentaa lapsen osallisuutta. Kohtaamisosallisuudessa lapsi on läsnä tapaamisissa.

Muiden tutkimusjoukossa olleiden lasten kohdalla pääsääntöisesti toisen lastensuojelutarpeen selvityksen aikana lasta ei tavattu ollenkaan lukuun ottamatta kolmea lasta. Usein lasta tavattiin vähintään ensimmäisen selvityksen aikana. Visin ym. (2012, 13) mukaan lapsen osallisuuden toteutumattomuuteen voi olla syynä kommunikointivaikeudet ja se ettei lapsen osallisuutta pidetä tärkeänä työskentelyssä. Syynä voi myös olla se, että työntekijät pitävät lapsen osallisuutta työskentelyyn mahdollisesti haitallisena lapselle.

Aineiston mukaan viiden lapsen kohdalla oli lastensuojeluilmoituksissa huolta samoista asioista kaikissa toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä. Näistä kolmen lapsen lastensuojelun asiakkuus jatkui viimeisimmän selvityksen jälkeen. Kaikkiaan neljän lapsen lastensuojelun asiakkuus jatkui viimeisimmän selvityksen jälkeen.

Aineistosta on havaittavissa, ettei aikaisemmin tehtyjä lastensuojelutarpeen selvityksiä tai aikaisempaa lastensuojelun asiakkuutta ole otettu esiin yhteenvedoissa juuri lainkaan. Ainoastaan on maininta siitä onko aikaisemmin tehty lapsesta lastensuojelutarpeen selvitystä tai onko hän ollut aikaisemmin lastensuojelun asiakkuudessa. On kuitenkin mahdollista, ettei yhteenvedoon ole nähty tarpeellisena kirjoittaa aiemmin olleesta lastensuojelutarpeen

selvityksestä, vaan on haluttu mahdollisesti keskittyä tämänhetkiseen lapsen tilanteeseen. Aineiston mukaan tutkimusjoukon lapsista kuudesta tuli uusia lastensuojeluilmoituksia kesken olevan lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyn aikana.

6.3 Lapsen prosessiosallisuuden toteutuminen

Tutkimuksessani käytän Muukkosen (2009) prosessiosallisuuden käsitettä. Prosessiosallisuudella tarkoitan asiakasprosessin kokonaisuutta, johon tässä tutkimuksessa linkittyvät tapaamispaikan merkitys, lapsen havainnointi sekä vanhemman tuottama tieto lapsesta. Prosessiosallisuuden ydintä on tieto sekä tiedonmuodostus ja -välitys. Lastensuojelussa tiedonvälitys työntekijältä lapselle sekä vanhemmille ja toisinpäin on prosessiosallisuudessa tärkeintä. Tiedonvälityksen tehtävänä on tiedon muuttuminen ymmärrykseksi.

Työntekijälle muodostuu tietoa lapsen havainnoinnista. Prosessiosallisuudessa lapsesta voidaan puhua, vaikka lapsi ei olisi itse läsnä tapaamisessa. Lapsesta puhuminen hänen asiassaan on osa prosessiosallisuutta.

6.3.1 Tapaamispaikan merkitys

Aineiston mukaan lapsia tavattiin kotikäyntien yhteydessä ja lastensuojelutoimistolla. Useamman lapsen kohdalla ensimmäinen lapsen ja selvitystä tehneiden työntekijöiden välinen tapaaminen tapahtui lapsen kotona. Aiemmassa kirjallisuudessa on havaittu, että lapsen tapaaminen hänen omassa ympäristössään luo lapselle turvallisuuden tunnetta ja lapsi ei ole välttämättä niin jännittynyt tapaamisesta, koska se toteutetaan hänen omassa ympäristössään. Samansuuntaisia tuloksia oli myös saanut Viholainen omassa tutkimuksessaan. Viholaisen mukaan lasten mielestä kotona olleet tapaamiset olivat mukavia ja tällöin työntekijät eivät tuntuneet niin pelottavilta. (Viholainen 2010, 52). Kotikäynnin yhteydessä myös sel-

vitystä tekevät työntekijät tulevat lapselle tutuiksi ja näin ollen lapsen on mahdollisesti helpompaa tavata työntekijöitä seuraavalla tapaamiskerralla lastensuojelutoimistolla. Tilan merkitys voi olla lapselle yllättävän suuri eikä työntekijä aina välttämättä muista huomioida tätä (Ervast & Tulensalo 2006, 57).

Kotikäynnillä lapsi ottaa hyväntuulisena ja luottavaisena kontaktia työntekijään esitellen leikkikalujaan.

Muukkosen (2009, 137-138) mukaan lapsen kohtaaminen antaa mahdollisuuden dialogisen, vastavuoroisen hetken syntymiselle tai jopa suhteen rakentumiselle työntekijän ja lapsen välille. Dialoginen kohtaaminen voi antaa lapselle turvaa. Lapsen ollessa mukana tapaamisissa voidaan puhua kohtaamisosallisuudesta.

6.3.2 Lapsen havainnointi

Aineistossa kuvastuu runsaasti lastensuojelutarpeen selvitystä tehneiden työntekijöiden havaintoja lapsesta ja tämän käyttäytymisestä sekä kasvuympäristöstä, jossa lapsi asuu. Muukkosen (2009, 136) mukaan lapsen havainnointi ja katsominen tapaamisissa rakentaa lapsen osallisuutta. Lastensuojelutarpeen selvitystä tekeväälle työntekijälle muodostuu tietoa lapsesta katseesta, puheesta ja vuorovaikutuksesta. Kääriäisen mukaan lapset näkyvät lastensuojelun asiakirjoissa puheen lisäksi havainnoituina toimijoina sekä toiminnan kohteina, vaikka lapset eivät olisi suoranaisesti päässeet sanomaankaan mitään (Kääriäinen 2006, 51).

Aineistossa on kuvattu lastensuojelutarpeen selvitystä tekevien työntekijöiden havaintoja lapsen olemisesta omassa kodissaan. Havainnot perustuvat työntekijöiden näkemykseen lapsista. Havainnoimalla lapsia heidän omassa ympäristössään työntekijät muodostavat kokonaiskuvaa lapsen tilanteesta ja hyvinvoinnista. Havainnoimiaan asioita työntekijät voivat hyödyntää lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyssä.

Kotikäynnillä lapsi leikki omassa huoneessaan ja oli reipas tyttö.

Aineistossa on kuvattu havaintoja lapsista työntekijän ja lapsen kahdenkeskisestä tapaamisesta. Kahdenkeskisissä tapaamisissa toimistolla lapsen käytös voi olla erilaista kuin omassa ympäristössään.

Tapaamisilla lapsi on ollut reipas ja hyväntuulinen.

Aineistossa oli kuvattu myös lastensuojelutarpeen selvitystä tehneiden työntekijöiden havaintoja lapsista tilanteissa, joissa lapset olivat läsnä tapaamisessa, jossa keskusteltiin vanhempien kanssa lapsen ja perheen tilanteesta. Lapsen ja vanhemman näkeminen yhdessä rakentaa myös lapsen osallisuutta (Muukkonen 2009, 136).

Lastensuojelun työntekijän näkökulmasta tapaamisella lapsi leikki hienosti käyden välillä näyttämässä lelujaan aikuisille.

Aineiston mukaan lasten käyttäytymistapoja olivat lastensuojelutarpeen selvitystä tekevät työntekijät myös havainnoineet tapaamisten yhteydessä. Lasten käytöstapojen havainnointi tuottaa työntekijöille tietoa siitä, miten vanhemmat kasvattavat lapsiaan. Vuorovaikutuksellinen havainnointi lapsen ja vanhemman tapaamisessa voi kertoa lapsen tilanteesta paljon (Muukkonen 2009, 136).

Lapsella on hyvät käytöstavat ja hän käy kysymässä vanhemmilta ja työntekijöiltä lupaa tehdä asioita.

Lapsen ja vanhempien välinen vuorovaikutus on lämmintä ja välitöntä.

Lastensuojelutarpeen selvitystä tekevät työntekijät ovat aineistossa kuvanneet havaintojaan lapsen fyysisestä olemuksesta. Lapsen fyysisen olemuksen havainnoimisella voidaan saada tietoa lapsen hyvinvoinnista.

Kotikäynnillä lapsi on kalpea ja hiljainen.

Aineistossa on havaintoja lasten kasvuympäristöstä lastensuojelutarpeen selvitystä tehneet työntekijät kuvanneet seuraavalla tavalla:

Lapsella on oma huone, jossa on akvaario ja leluja.

Perheen koti on täysin siivottomassa kunnossa.

Perheen asunto ei missään määrin täytä niitä kasvuolosuhteita, jotka lapsi tarvitsee.

Perheen koti tarjoaa lapselle sopivan kasvuympäristön, siellä on riittävästi tilaa ja koti on siisti.

Lastensuojelutarpeen selvitystä tekevät työntekijät voivat ottaa puheeksi vanhempien kanssa tekemiään havaintoja lapsista ja heidän kasvuympäristöstään. Havainnointi on yksi keino löytää hyviä asioita lapsen ja tämän perheen elämässä. Lisäksi havainnointia apuna käyttäen on havaittavissa huolia, jotka vaikuttavat työntekijöiden päätöksentekoon muun muassa pohdittaessa tarvitseeko lapsi ja tämän perhe lastensuojelun tukitoimia vai ei. Aineiston mukaan työntekijät ovat käyttäneet havaintojaan tukena muodostaessaan omaa näkemystään lapsen tilanteesta ja myös päätöksenteon perusteluina. Muutamassa aineistossa olevassa lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedossa on myös hyödynnetty yhteistyötoimien muun muassa esikoulun ja koulun havaintoja lapsesta työskentelyn tukena.

Lapsi kaipaa paljon aikuisen seuraa.

Lapsi on levoton ja hänen puheensa on ikätasoon nähden poikkeavaa.

Työntekijän mukaan lapsi vaikuttaa pienemmän oloiselta kuin on.

Työntekijöiden on helpompaa muodostaa kokonaiskuva lapsen tilanteesta ja olosuhteista jossa lapsi elää, mitä laajemmin lapsesta on käytössä tietoa. Lapsen elämässä mukana olevilla viranomaistahoilla on paljon annettavaa kerättyä tietoa lapsen tilanteesta. Tämän

vuoksi on hyvä ottaa mukaan lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyyn kaikki lapsen lähellä olevat läheiset ja yhteistyötahot.

6.3.3 Vanhemman tuottamaa tietoa lapsesta

Lastensuojelussa on pitkään ollut pääpaino lasten kanssa työskentelyn sijaan vanhempien kanssa työskentelyssä. Vanhemman tuottamaa tietoa lapsesta ja hänen kokemuksistaan on pidetty luotettavampana, kuin lapsen itsensä tuottamaa tietoa. (Möller 2004, 26.)

Aineiston mukaan lastensuojelutarpeen selvitystä tekevät työntekijät ovat kuvanneet vanhempien tuottamaa tietoa lapsesta. Muukkosen (2009, 136) mukaan tulee tilanteissa, joissa lapsi ei ole paikalla varmistaa muuten lapsen prosessiosallisuus. Tällaisissa tilanteissa on huolehdittava siitä, että joku kuulee lapsen viestit ja mielipiteet sekä tuo ne mukanaan tapaamiseen.

Äiti kertoo lapsella olevan harrastuksia, joissa lapsi käy mielellään.

Äidin mukaan lapsi toivoo enemmän tapaamisia isänsä kanssa.

Äiti kuvaa lasta luonteeltaan rauhalliseksi, mutta toteaa lapsen yrittävän aina saada tahtonsa läpi.

Aineiston mukaan vanhemmat kuvaavat lapsiaan ja heidän arkeaan lastensuojelutarpeen selvitystä tekeville työntekijöille. Näin työntekijöillä on mahdollisuus saada mahdollisimman laaja ja kattava kuva lapsen tilanteesta ja ympäristöstä missä lapsi elää. Tämä lisää lapsen prosessiosallisuutta.

Äiti kertoo vievänsä lapsensa päiväkotiin aamupalan aikaan ja hakevansa sieltä iltapäivällä. Päiväkodin jälkeen he tulevat kotiin, äiti laittaa ruokaa ja

lapsi leikkii sisarustensa kanssa. Äidin mukaan heillä ei ole arjessa ongelmia.

Isän mielestä arki sujuu ongelmitta, ainoastaan lapsen nukkumaanmeno on välillä haastavaa.

Toki on aina myös mahdollisuus siihen, etteivät vanhemmat kerro välttämättä totuutta lapsen tilanteesta. Tärkeää onkin lastensuojelutarpeen selvityksissä saada mahdollisimman kattava kuva lapsen tilanteesta tapaamalla ja keskustelemalla lapsen ja myös hänen läheistensä kanssa. Kääriäisen (2006, 51) mukaan lapset näkyvät lastensuojelun asiakirjoissa havainnoituina toimijoina ja toiminnan kohteina, vaikka eivät olisi itse suoranaisesti olleetkaan tuottamassa puhetta tilanteessa. Tällöin voidaan puhua aikuisvälitteisestä lapsen puheesta.

6.4 Lapsen kohtaamisosallisuuden toteutuminen

Tutkimuksessani käytän Muukkosen (2009) kohtaamisosallisuuden käsitettä. Kohtaamisosallisuuden ydintä on lapsen ja työntekijän kahdenkeskiset tapaamiset. Lisäksi kohtaamisosallisuuteen liittyy tapaamisissa käytössä olevat menetelmät vuorovaikutuksen tukena ja lapsen mielipiteen selvittäminen omassa asiassaan sekä huolen käsitteleminen lapsen kanssa.

Kohtaamisosallisuudessa tärkeänä on dialogisuus. Lapsen kohtaaminen mahdollistaa lapsen ja työntekijän suhteen rakentumisen ja dialogisen, vastavuoroisen tilanteen syntymisen. Lapselle tulee antaa mahdollisuus kertoa oma mielipiteensä omassa asiassaan. Lisäksi lapselle tulee antaa mahdollisuus valita osallistuuko hän tapaamisiin ja kuinka aktiivisesti hän on vuorovaikutuksessa työntekijän kanssa.

6.4.1 Työntekijän ja lapsen kahdenkeskiset tapaamiset

Kuvaamalla asiakirjoihin lasta ja hänen kanssaan tehtyä työtä, kohtaamisia, tilanteita ja keskusteluja, nostetaan samalla lapsen tilanne ensisijaiseksi työn kohteeksi. Lapsi ei kuitenkaan yksistään voi toimia vastuullisena tiedon tuottajana omasta tilanteestaan. (Kääriäinen ym. 2006, 23.)

Aineiston mukaan lasten tapaamisilla on puhuttu lasten kanssa heidän arkeen liittyvistä asioista. Lapset puhuvat esikouluun, kouluun ja harrastuksiin liittyvistä asioista. Lapset tuottavat tietoa työntekijöille erilaisista tapahtumista omassa elämässään.

Lapsi kertoo koulussa hänellä menevän hyvin, hänellä on kiva luokka ja kavereita.

Lapsi kertoo tapaamisella, että esikoulussa on kivoja kavereita.

Lapsi kertoi tapaamisella hevosharrastuksestaan.

Aineiston mukaan lapset tuottavat lastensuojelutarpeen selvitystä tekeville työntekijöille tietoa myös suhteestaan vanhempiin.

Lapsi kertoo, ettei hänellä ja äidillä ole mitään yhteistä tekemistä.

Aineistosta ilmenee myös työntekijöiden kysyneen lapsilta ovatko he huolissaan joistakin asioista omassa elämässään. Lapselta kysyttäessä suoraan asioita saa lapsi kokemuksen osallisuudesta ja tunteen siitä, että hän on tärkeä (Muukkonen 2009, 137).

Lapsi kertoo olevansa huolissaan siitä, että äiti juo.

Kohtaamisosallisuudessa lapsi on aina läsnä tapaamisissa. Lapsen kohtaaminen mahdollistaa dialogisen, vastavuoroisen tilanteen syntymisen. Dialoginen kohtaaminen antaa turvaa lapselle. (Muukkonen 2009, 137.) Viholaisen (2010, 51, 55) tekemän tutkimuksen mukaan

lapset kokivat mukavina työntekijän kanssa kahdestaan järjestetyt tapaamiset. Silloin lapsista tuntui, että heitä kuunneltiin ja heihin keskityttiin. Lapset kokivat, että kahdenkeskisissä tapaamisissa työntekijä kuunteli heitä ja heidän välilleen muodostui luottamussuhde. Lisäksi lapset kokivat saavansa olla riittävästi osallisina omassa asiassaan ja he saivat kertoa oman mielipiteensä. Lapset kokivat helpompana sen, ettei tapaamisessa ollut läsnä muita.

Aineiston mukaan oli myös lapsia, jotka eivät olleet halukkaita tapaamisessa puhumaan lastensuojelutarpeen selvitystä tekeville työntekijöille mitään. Lapselle annettaessa mahdollisuus tulla kuulluksi ja ilmaista oma mielipiteensä, voi hän itse päättää, miten voimakkaasti hän osallistuu ja lähtee vuorovaikutukseen työntekijän kanssa (Muukkonen 2009, 138).

Lapsi ei puhu työntekijöille mitään.

Lapsi ei ole halukas puhumaan työntekijöiden kanssa.

Vaikka lapsi ei lähtisikään kovin aktiivisesti vuorovaikutukseen työntekijän kanssa, voi lastensuojelun tarjoama mahdollisuus siihen tehdä lapsen tietoisemmaksi omasta elämästään, tarpeistaan ja tunteistaan. Näin lapsi voi saada vahvemman kokemuksen osallisuudesta omaan elämäänsä. (Muukkonen 2009, 138.) Aineiston mukaan lapset, jotka eivät puhuneet ensimmäisen tai vielä toisenkaan lastensuojelutarpeen selvityksen aikana työntekijöille, puhuivat he sitten seuraavien selvitysten aikana. Lapset olivat kuitenkin olleet läsnä edellistenkin selvitysten aikana tapaamisissa, joissa oli paikalla myös vanhemmat. On yksilöllistä kuinka pian lapsi on valmis puhumaan omista asioistaan työntekijälle. Toisilla lapsilla saattaa mennä pidemmän aikaa ennen kuin he pystyvät luottamaan työntekijään tavalla, jotta uskaltavat puhua omista asioistaan. Aineiston mukaan oli myös tilanteita, joissa vanhemmat kielsivät työntekijöitä tapaamasta lastaan ja tilanteita, joissa vanhemmat halusivat itse olla läsnä lapsen ja lastensuojelutarpeen selvitystä tekevän työntekijän kahdenkeskisessä tapaamisessa.

Vanhemmille ehdotettu, että sosiaalihojaaja tapaa lasta. Isä sanoo, että hänen mielestä lasta ei pidä ruveta kiusaamaan.

Isä ilmoitti haluavansa olla läsnä lapsen ja työntekijän tapaamisessa.

Syy siihen, etteivät vanhemmat ole välttämättä suhtautuneet myönteisesti lapsen ja työntekijän välisiin kahdenkeskisiin tapaamisiin, saattaa Muukkosen (2006, 73) mukaan olla se, etteivät vanhemmat ole ymmärtäneet välttämättä työn painopisteen siirtymistä heidän omista asioistaan lapsen asioihin. Lisäksi syynä voi olla vanhempien oma tarvitsevuus sekä pelko lapsen käyttämisestä välikappaleena perheen asioista kertomiseen.

Aineistosta nousi esille, että lapset itse tekivät myös valintojaan haluavatko he tavata työntekijää vai ei. Muukkosen (2009, 138) mukaan lapsi voi itse päättää, kuinka vahvasti hän osallistuu ja lähtee mukaan vuorovaikutukseen työntekijän kanssa. Tärkeintä on, antaa lapselle mahdollisuus tulla kuulluksi ja osalliseksi omassa asiassaan.

6.4.2 Käytetyt menetelmät vuorovaikutuksen tukena

Aineiston mukaan lastensuojelutarpeen selvityksiä tekevät työntekijät käyttävät vuorovaikutuksen tukena erilaisia menetelmiä lasten kanssa. Käytetyin menetelmä oli selkeästi aineiston mukaan nallekortit. Nallekorttien kuvissa on karhuja, jotka ilmentävät erilaisia ilmeitä ja persoonallisuudenpiirteitä. Nallekortit voivat toimia keskustelun avaajina ja tukena, niiden avulla voidaan käsitellä lapsen tilannetta. Lapselle työntekijän kohtaaminen ja tapaaminen saattavat olla helpompaa, jos työntekijällä on mahdollisuus käyttää kohtaamisen apuna menetelmiä ja välineitä (Ervast & Tulensalo 2006, 58). Näillä mahdollistetaan tapaamisen toiminnallisuus eikä tapaamisen tarvitse välttämättä perustua pelkkään puheeseen ja sanoihin. Välineiden ja menetelmien käyttö ei kuitenkaan ole kohtaamisessa välttämätöntä. (Ervast & Tulensalo 2006, 58.)

Aineistossa kuvattiin miten lasten kanssa oli nallekortteja käytetty. Useimmin lapset saivat valita perheenjäseniään kuvaavat nallekortit. Lisäksi lapset kertoivat sanallisesti millä tavalla valitsemansa nallekortti kuvasi perheenjäsentä.

Itselleen valitsemaa nallekorttia lapsi kuvaa ärtyneeksi, kun ei saa uusia leluja ja vanhojakin on rikkonut.

Isälleen lapsi valitsee surullisen nallen. Lapsen mielestä isä on surullinen, kun lapsi riehuu koko ajan.

Nallekortit toimivat hyvin apuvälineenä lapsen tapaamisessa. Lapsen on helppo nallekorttien avulla kuvata omaa olotilaansa. Viholaisen tutkimus tukee tätä, koska sen mukaan lapset kokivat kortit hyödyllisinä ja tärkeinä eikä kukaan lapsista pitänyt korttien käyttöä työskentelyssä ärsyttävänä tai turhana (Viholainen 2010, 53). Nallekorttien avulla lastensuojelutarpeen selvitystä tekevät työntekijät saavat näkemyksen siitä millaisena lapsi näkee ja kokee omat perheenjäsenensä ja heidän mielialansa. Ervastin ja Tulensalon (2006, 38) mukaan työntekijät kokevat erilaisten menetelmien helpottavan todella paljon lapsen tapaamisia. Menetelmien käytön avulla leikkiminenkin on luonnistunut paremmin. Tiilikaisen (2008, 137) käsityksen mukaan lapsi on mielellään osallisena ja osallistuu työskentelyyn erilaisilla toiminnallisilla tavoilla ja keinoilla.

Lastensuojelussa korttien käyttöön liittyy erityisesti kysymys korttivalintojen tulkinnasta. Korttien käyttämisen esteeksi saattaa muodostua pelko siitä, miten lapsen valitsemia kortteja tulisi tulkita. Lastensuojelussa työntekijän tehtävänä ei ole tulkita lapsen kertomaa ja valintoja, vaan antaa lapsen itsensä tuottaa omat perustelunsa valinnoilleen. Yleensä lasten perustelut valitsemilleen korteille ovat hyviä. (Ervast & Tulensalo 2006, 59.) Aineistossa kuvattiin sitä, miten lapset ovat valinneet kortit ja minkälaiset perustelut lapset itse antavat valitsemilleen korteille. Lastensuojelutarpeen selvitystä tekevät työntekijät eivät ole tehneet omia tulkintojaan, vaan antaneet lasten itsensä määrittää miksi valitsivat juuri sen tietyn kortin kuvaamaan joko itseään tai perheenjäseniään.

Äidille lapsi valitsi itkevän nallen. Lapsen mielestä äiti on peloissaan.

Nallen lapsi sanoo näyttävän siltä, että "se on mietteissään" Mietityttävistä asioista lapsi vastaa kysyttäessä, niiden liittyvän kouluun.

Käytettyjen menetelmien avulla lapsi voi kuvata omaa näkemystään itsensä ja perheenjäsentensä tilanteesta. Vuorovaikutuksen tukena olevat menetelmät ovat lapsen osallisuuden toteutumisen tukena. Lapsi voi saada vahvemman kokemuksen osallisuudesta omaan elämäänsä liittyvissä asioissa työntekijän kanssa olevan vuorovaikutustilanteen avulla (Muukkonen 2009, 138). Lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyn tärkeänä asiana pidetään sitä, mitä lapsi kertoo ja lapsen mahdollisuutta osallistua työskentelyyn (Möller 2004, 27). Osallisuuden tavoitteen toteutuminen havainnollistuu työntekijän käyttämissä menetelmissä ja välineissä. Menetelmät ohjaavat työntekijän vuorovaikutusta. Välineiden tehtävänä on selkiyttää tilannetta ja toimia keskustelun apuvälineenä. Lapsen tukeminen toiminnalliseen työskentelyyn avaa lapselle paremmat mahdollisuudet osallisuuteen. (Timonen-Kallio 2010, 14-15.)

6.4.3 Lapsen mielipiteen selvittäminen

Aineiston lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedolomakkeessa oli erikseen kohta *Lapsen näkemys lastensuojelun tarpeesta*. Joistakin lomakkeista tämä kohta oli kokonaan poistettu. Aineistossa oli yhteensä 27 lastensuojelutarpeen selvitystä kymmenestä lapsesta tehtynä, mutta ainoastaan kymmenessä lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedossa oli kohta *lapsen näkemys lastensuojelun tarpeesta*. Pohdin miksi kyseinen kohta oli kokonaan poistettu. Ilmeisestikään lapsen näkemystä lastensuojelun tarpeesta ei ollut näissä tapauksissa kysytty, koska kohta oli kokonaan poistettu yhteenvedoista. Voiko yhtenä syynä lapsen näkemysten selvittämättömyyteen olla se, etteivät työntekijät pidä tärkeänä lapsen näkemystä omasta lastensuojelun tarpeesta. Eivätkö työntekijät pidä tärkeänä lapsen näkemysten kuulemista omassa päätöksenteossaan. Vis ym. (2012, 13) ovat tutkimuksessaan todenneet, että työntekijät, jotka eivät pitäneet lapsen osallisuutta työskentelyyn tarpeellisenä, eivät myöskään nähneet lapsen osallisuudella olevan vaikutusta prosessin lopputulokseen.

Tulkitsen tämän kohdan lomakkeessa kohdaksi, johon työntekijät kirjaavat lapsen tuottaman mielipiteen asiassaan, koska niissä yhteenvedoissa, joihin oli kirjattu lapsen tuottamaa

tietoa, oli käytetty usein sanaa lapsen mielipide. Muukkosen (2009, 140) mukaan osallisuuden tärkein hyöty on lapsen kuulluksi tuleminen. Osallistuminen työskentelyyn antaa lapselle mahdollisuuden ilmaista oman mielipiteensä asiassaan.

Lapsi ei ole ilmaissut tarvetta lastensuojelun tuelle.

Lapsi ei ole ilmaissut tarvetta millekään palvelulle.

Lapsi ei ole tuonut esille mitään häntä huolestuttavia asioita.

Lapsen omat käsitykset ja mielipiteet vaikuttavat omalta osaltaan siihen miten lastensuojelussa lasta koskevat päätökset tehdään. Mitä tärkeämmästä lapsen elämään kohdistuvasta päätöksestä on kyse, sitä suurempi painoarvo pitää antaa lapsen toivomuksille ja mielipiteille päätöstä tehtäessä. (Räty 2012, 163-164.)

Aineiston mukaan monessakaan lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedossa ei ollut selvitetty lapsen mielipidettä huolimatta siitä, että kuitenkin lasta oli tavattu henkilökohtaisesti. Räty (2012, 163) toteaa, että lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen mielipide ja toivomukset. Ne on huomioitava lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.

Lapsen mielipidettä ei ole selvitetty.

Lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden hänen mielipidettään ei ole selvitetty.

Lapsi on niin pieni, että hänen mielipidettään ei olla kysytty.

Aineiston mukaan useammassa yhteenvedossa oli todettu, ettei lapsen mielipidettä ole selvitetty hänen iän ja kehitystasonsa vuoksi. Kuitenkin oli lastensuojelutarpeen selvityksiä, joissa lasten mielipide oli selvitetty, vaikka aineiston lapset olivat kaikki iältään 7-9 -vuotiaita. Tämä ero mielipiteen selvittämisessä osaltaan voi selittyä seuraavilla seikoilla. Osa lapsista ei ollut halukas tapaamaan tai keskustelemaan lastensuojelutarpeen selvitystä tekevien työntekijöiden kanssa, jonka vuoksi myös heidän mielipide asiassaan oli mahdotonta työntekijöiden selvittää. On myös mahdollista, että eri työntekijöillä on erilainen

työskentelytapa selvittää lapsen mielipidettä omassa asiassaan. Kääriäinen (2006, 64) oli havainnoinut omassa tutkimuksessaan, että mitä nuorempi lapsi on, sitä vähemmän hänen toimintaa sekä puhetta oli kirjattu lastensuojelun asiakirjoihin.

Osassa lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedoista puuttui kokonaan kohta lapsen mielipiteen selvittämisestä. Lapsen osallisuuden kokonaisvaltaisen toteutumisen kannalta lapsen mielipiteen selvittäminen on olennainen osa työskentelyä.

6.4.4 Huolen käsitteleminen lapsen kanssa

Aineistosta on havaittavissa, että lähes poikkeuksetta ensimmäisellä lastensuojelutarpeen selvitystapaamisella työntekijät käyvät läsnäolijoiden kanssa läpi lapsesta saapuneen lastensuojeluilmoituksen ja keskustelevat ilmoituksessa olleesta huolesta ja tapahtumista.

Perheelle kerrotaan lastensuojeluilmoituksessa olleesta huolesta ja keskustellaan lastensuojelutarpeen selvitysprosessista.

Aineistossa oli kuitenkin lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedoja, joissa välttämättä lapsi ei ollut paikalla aloitustapaamisessa. Osassa tällaisia tilanteita oli myöhemmissä tapaamisissa käyty lapsen kanssa huolta läpi työntekijöiden toimesta.

Kotikäynnillä lapsi kertoo muistavansa lastensuojeluilmoituksessa kuvatun tapahtuman. Lapsi kertoo puhuneensa äidin kanssa tapahtuneesta jälkikäteen eikä lapsi enää koe pelkäävänsä tapahtunutta.

Aineiston mukaan osa lapsista ei ollut halukkaita keskustelemaan lastensuojelutarpeen selvitystä tekevien työntekijöiden kanssa tulleesta lastensuojeluilmoituksesta ja siinä mainitusta huolesta sekä tapahtumista.

Keskustelun siirtyessä ilmoituksessa olleeseen huoleen, lapsi sanoi että sitä pitää kysyä äidiltä. Lapsi ei suostunut puhumaan asiasta.

Aineiston mukaan myös vanhemmat olivat keskustelleet lastensuojeluun saapuneesta lastensuojeluilmoituksesta lapsensa kanssa kotona ennen ensimmäistä tapaamista lastensuojelutoimistolla.

Äidin mukaan vanhemmat ovat keskustelleet lapsen kanssa lastensuojeluilmoituksessa olleista tapahtumista.

Vanhemmat kertovat lapsen nukkuneen lastensuojeluilmoituksessa olleen tapahtuman aikana, mutta vanhemmat ovat keskustelleet lapsen kanssa tapahtuneesta jälkikäteen.

Huolen käsitteleminen lapsen kanssa auttaa lasta käsittämään miksi hänestä tehdään lastensuojelutarpeen selvitystä. Tämä myös helpottaa lasta tuomaan esiin omat näkemyksensä huolesta ja siihen mahdollisesti liittyvistä tapahtumista. Lastensuojelun asiakkuusprosessin alussa on tavoitteena, että lapsi tietää olevansa osallisena lastensuojelussa ja mitä lastensuojelun asiakkuus tarkoittaa sekä miksi hän on lastensuojelussa asiakkaana (Muukkonen 2009, 137).

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena oli selvittää miten lasten osallisuus näyttäytyy toistuvissa lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedoissa. Lisäksi selvitin onko lapsen mielipide omassa asiassaan tullut selvitettyksi toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä ja miten lapsen kanssa on käsitelty hänestä tullut huoli.

Lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvedot olivat kaikki kirjoitettu lapsilähtöisesti ja lapsi oli hyvin näkyvässä roolissa yhteenvedojen kirjoitetussa tekstissä. Lapsen kertomia asioita omasta elämästään ja toiminnastaan oli yhteenvedoissa tuotu esiin lapsen sanomana ja lapsen näkökulmasta. Huomioon nostettava asia oli myös se, että aineistosta oli havaittavissa lapsilähtöisyyden korostuminen itse lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyssä ja yhteenvedoihin laadituissa teksteissä. Useat tutkijat ovat todenneet, etteivät lapset juurikaan näy heitä koskevissa asiakirjoissa (Kääriäinen 2006, 45). Kuitenkin Kääriäinen on tehnyt samanlaisia havaintoja kuin tutkimuksessani, että lapset näkyvät lastensuojelun asiakirjoissa. Lisäksi Kääriäinen toteaa, että lapsilähtöisyyden korostuminen sosiaalityön työorientaatiossa vääjäämättä muokkaa dokumentoinnin tapoja lapsilähtöisemmiksi. (Kääriäinen 2006, 45, 67.)

Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä käsittelen osallisuutta prosessi- ja kohtaamisosallisuuden näkökulmasta. Olen käyttänyt tätä jaottelua myös tutkielmani tuloksissa. Prosessiosallisuuteen yhdistän lapsen havainnoinnin, tapaamispaikan merkityksen ja vanhempien tuottaman tiedon lapsesta. Kohtaamisosallisuutena näen lapsen kahdenkeskiset tapaamiset, lapsen mielipiteen selvittämisen omassa asiassaan sekä huolen käsittelemisen lapsen kanssa sekä tapaamisissa käytössä olevat menetelmät vuorovaikutuksen tukena.

Tutkielmani tulokset osoittavat, että lähes kaikkien lasten osalta prosessiosallisuus toteutuu toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä. Vaikka työntekijät eivät ole tavanneet lasta välttämättä kahdenkeskisissä tapaamisissa, niin työntekijät ovat kuitenkin havainnoineet lasta ja keskustelleet vanhempien ja muiden lapsen arjessa mukana olevien viranomaistahojen kanssa lapsesta ja lapsen arkeen sekä tilanteeseen liittyvistä asioista. Muukkosen (2009, 136) mukaan prosessiosallisuudella tarkoitetaan lapsen osallisuutta asiakkuuspro-

sessissa. Prosessiosallisuuden ytimessä on tieto, tiedon muodostus ja välitys lasten ja vanhempien välillä. Asiakkuusprosessissa puhutaan lapsesta ja häneen liittyvistä asioista, kuullaan lasta, nähdään hänet sekä ollaan hänen kanssaan vuorovaikutuksessa. Tällöin työntekijän suhdetta lapseen määrittää tiedonvälityksen tehtävä; tieto muuttuu ymmärrykseksi, jolloin voidaan puhua prosessiosallisuudesta. Tiedonvälitys lastensuojelusta lapselle ja vanhemmille sekä toisinpäin on prosessiosallisuuden ydintä.

Tutkielman tulosten mukaan lasten kohtaamisosallisuus ei toteutunut ollenkaan muutaman lapsen kohdalla toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä. Kahta lasta ei oltu tavattu lainkaan toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten aikana. Kohtaamisosallisuuden voidaan todeta toteutuneen tilanteissa, joissa lapsi on ollut itse läsnä tapaamisissa. Ainoastaan kahden lapsen kohdalla toteutui kaikkien toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten aikana kohtaamisosallisuus. Näitä kahta lasta työntekijät tapasivat kaikissa selvityksissä. Muiden tutkimusjoukon lasten kohdalla ei aina toteutunut kohtaamisosallisuus, koska heidän kohdallaan työntekijät eivät tavanneet heitä jokaisen selvityksen aikana. Tutkielman tulosten mukaan kuitenkin lapsista suurimman osan kohdalla toteutui kohtaamisosallisuus ensimmäisen lastensuojelutarpeen selvityksen aikana. Muukkosen (2009, 137) mukaan lapsen kohtaaminen mahdollistaa vastavuoroisen, dialogisen suhteen syntymisen. Viholaisen (2010, 51, 55) tutkimuksen mukaan lapset kokivat miellyttävinä kahdenkeskiset tapaamiset ja lasten mukaan kahdenkeskisissä tapaamisissa heitä kuunneltiin ja heihin keskityttiin.

Pohdin sitä, miksi suurinta osaa tutkimusjoukon lapsista ei työntekijä tavannut kaikkien toistuvien selvitysten aikana. Positiivista oli kuitenkin huomata, että lähes kaikkia lapsia tavattiin ensimmäisen selvityksen aikana. Mietin, kokevatko työntekijät saaneensa lapselta jo tarvittavat tiedot ensimmäisen lastensuojelutarpeen selvityksen aikana, jonka vuoksi työntekijät eivät katso tarpeelliseksi tavata lasta enää kahden kesken uudelleen toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten aikana. Tästä huolimatta lasten prosessiosallisuus toteutui toistuvissakin lastensuojelutarpeen selvityksissä.

On myös mahdollista, etteivät työntekijät nähneet tärkeänä lapsen kahdenkeskisiä tapaamisia enää toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten aikana. Tässä olisi myös hyvä jatkotutkimuksen aihealue. Lastensuojelutarpeen selvitystä tekeviä työntekijöitä voisi haastatella ja selvittää syitä miksi työntekijät eivät tapaa kahden kesken lapsia kaikissa toistuvissa lasten-

suojelutarpeen selvityksissä. Tapaamattomuutta ei voida myöskään selittää sillä, että lapsesta lastensuojeluilmoituksessa oleva huoli olisi sama kaikissa toistuvissa selvityksissä. Vain puolella tutkimusjoukosta oli toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä kyse samasta huolesta. Neljän lapsen lastensuojelun asiakkuus jatkui viimeisimmän selvityksen jälkeen. Mahdollisesti näkymä asiakkuuden jatkumisesta vaikuttaa työntekijöiden päätökseen lapsen tapaamattomuudesta toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten aikana.

Kohtaamisosallisuutta toteutettaessa voidaan käyttää vuorovaikutuksen tukena erilaisia menetelmiä. Tutkielman tulosten mukaan käytetyin menetelmä vuorovaikutuksen tukena olivat nallekortit. Aineistossa oli kuvattu miten lapset kuvaavat muun muassa perheenjäseniään nallekorttien avulla. Näiden avulla lastensuojelutarpeen selvitystä tekevät työntekijät luovat näkemyksen siitä millaisena lapsi näkee ja kokee omat läheisensä ja heidän vointinsa. Menetelmien käytöllä on poikkeuksetta merkitystä lapsen osallisuuden toteutumiseen. Näin lapset voivat tuntea työntekijän olevan heistä kiinnostunut ja menetelmät työskentelyn apuna lisäävät lapsen ja työntekijän välille muodostuvan suhteen syntymistä. Pohdin onko mahdollista, että työntekijät tekisivät liikaa omia tulkintojaan lapsen valitsemista korteista, mutta tähän sain vastauksen tutkimustuloksista. Tulosten mukaan yhteenvedoissa oli kuvattu selkeästi minkälaiset perustelut lapset itse antoivat valitsemilleen korteille, eikä yhteenvedoissa ollut havaittavissa työntekijöiden tulkintaa lapsen valitsemista korteista.

Näen tärkeänä tulevaisuudessa edelleen huomioitavan enemmän lapsen kohtaamisosallisuuden toteutumisen lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyprosessissa. Toimiva lastensuojelu selvityksen loppuraportin mukaan tulee kiinnittää enemmän lastensuojelun työskentelyprosessissa huomiota lapsen osallisuuden vahvistamiseen (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2013, 21). Myös juuri julkaistussa lastensuojelun laatusuosituksessa korostetaan lapsen osallisuuden vahvistamista (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö & Kuntaliitto 2014, 18).

Tutkielman tulosten mukaan monessakaan toistuvassa lastensuojelutarpeen selvityksessä ei ollut selvitetty lapsen mielipidettä omassa asiassaan, vaikka suurinta osaa tutkimusjoukon lapsista oli kuitenkin työntekijä tavannut henkilökohtaisesti. Monesta lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvedosta oli kokonaan poistettu kohta *lapsen näkemys lastensuojelun tarpeesta*. Useassa yhteenvedossa oli todettu, ettei lapsen mielipidettä ole selvitetty. Monessa yhteenvedossa oli todettu, ettei mielipidettä ole selvitetty lapsen iän ja kehitystason vuoksi.

Tästä huolimatta lapsia oli työntekijä tavannut henkilökohtaisesti ja keskustellut muuten lapsen kanssa esimerkiksi, lapsen kouluun ja harrastuksiin liittyvistä asioista.

Toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä, joissa lasta oli tavattu, oli tutkielman tulosten mukaan lähes poikkeuksetta käsitelty lapsen ja muiden selvityksessä mukana olevien kanssa lapsesta saapunut huoli selvityksen aikana toteutuneissa tapaamisissa. Lukuun ottamatta kahden tutkimusjoukon lapsen toistuvia lastensuojelutarpeen selvityksiä, joissa heitä ei tavattu ollenkaan.

Hämmentävää tuloksissa oli se, että joistakin tutkimusjoukon lapsista oli tutkimusajanjakson aikana tehty jopa neljä lastensuojelutarpeen selvitystä. Mistä johtuu, että lastensuojelutarpeen selvitykset toistuvat joidenkin lasten kohdalla? Osasyynä voi olla se, että lastensuojelulain mukaan lastensuojelun asiakkuus on päätettävä, jos tarvetta asiakkuuden jatkumiselle ei ole. Enää ei voi lapsen lastensuojelun asiakkuus olla niin sanotusti seurannassa, vaikka perhe ei itse tästä tietäisikään. Lopetetaanko lastensuojelun asiakkuuksia tästä syystä liian varhaisessa vaiheessa ja tämän vuoksi lapsen asiakkuus alkaa uudelleen lastensuojelutarpeen selvityksenä.

Lastensuojelulain asettama määräaika lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiselle luo haasteita kokonaisvaltaiselle lapsen tilanteen selvittämiselle. Lastensuojelulain mukaan lastensuojelutarpeen selvitys tulee tehdä ilman aiheetonta viivytystä, ja sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa lapsen lastensuojeluasian vireilletulosta (Räty 2012, 230). Monesti lapsista tulee lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyn aikana uusia lastensuojeluilmoituksia. Näitä ilmoituksia voi olla välillä mahdotonta käsitellä kokonaisvaltaisesti, mikäli selvityksen teon määräaika on jäljellä enää esimerkiksi muutama viikko. Tutkijana näen, että laissa pitäisi olla juuri tällaisia tilanteita varten mahdollisuus jatkaa selvitystyöskentelyn määräaika esimerkiksi kolmella kuukaudella eteenpäin. Näissä tilanteissa, joissa ei ole ennätetty selvittää kokonaisvaltaisesti kaikkia lapsesta tulleita lastensuojeluilmoituksia, olisi tämä lapsen etu, jotta hänestä tulleet huolet pystyttäisiin kolmen kuukauden selvityksen lisäajan turvin selvittämään. Tutkimustulosten mukaan jopa kuudesta tutkimusjoukon lapsista tuli uusia lastensuojeluilmoituksia kesken olevan lastensuojelutarpeen selvitystyöskentelyn aikana. Positiivista asiassa on huomata lastensuojelulain mukaan ilmoitusvelvollisten aktiivisuus ja matala kynnyksellä tehdä lastensuojeluilmoituksia.

Yksi vaikuttava tekijä lasten kohtaamisosallisuuden toteutumattomuuteen toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten kohdalla voi olla liian suuri työpaine ja vähäiset työntekijäresurssit asiakas- ja työmäärään nähden. Valvira on juuri tullessa tiedotteessaan todennut, ettei resurssien riittämättömyys oikeuta kuntia olemaan huolehtimatta lakisääteisistä velvoitteistaan (Valvira 2014). Lastensuojelun laatusuosituksen mukaan työntekijällä tulee olla riittävästi aikaa kohdata asiakkaansa (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus & Kuntaliitto 2014, 18). Sosiaalityöntekijät saattavat katsoa riittäväksi tavata lasta ensimmäisen lastensuojelutarpeen selvityksen aikana ja jättää sitten toistuvien lastensuojelutarpeen selvitysten aikana lapsen tapaamatta mahdollisesti liiallisen työmäärän vuoksi. Syitä voi olla myös muita, kuten Norjan lastensuojelua tutkineet Vis ym. (2012, 13-14) ovat esittäneet. Heidän mukaansa lasten osallisuuden toteutumattomuuteen on kolme pääsyytä, kommunikointivaikeudet, työntekijät eivät pidä tärkeänä lapsen osallisuutta lastensuojelun työskentelyprosesseissa ja työntekijöiden pelko siitä, että osallisuus voisi olla lapselle haitallista.

Toistuvat lastensuojelutarpeen selvitykset liittyvät laajemmin keskusteluun lastensuojelun vaikuttavuudesta. Vaikuttavuutta lastensuojelussa on vaikeaa mitata, eikä tähän vielä ole kehitetty varmaa mittaustapaa. Pienemmässä mittakaavassa voidaan kuitenkin pohtia onko lastensuojelussa lapsista tehtävät lastensuojelutarpeen selvitykset olleet vaikuttamassa positiivisesti lapsen elämään. Samalle lapselle useamman kerran tehtävät lastensuojelutarpeen selvitykset lyhyessäkin ajassa viittaisivat siihen, ettei lastensuojelutarpeen selvityksellä ole saatu aikaan vaikuttavaa lastensuojelua, mikäli lapsen asiat ovat kohta uudelleen lastensuojelun käsittelyssä. Tätä näkemystä vahvistaa myös se, että viiden lapsen kohdalla toistuvissa lastensuojelutarpeen selvityksissä oli lastensuojeluilmoituksissa huolta samoista asioista.

Lastensuojelun vaikuttavuuteen liittyy olennaisesti laatu. Lastensuojelulta tulee edellyttää mahdollisimman suurta laadukkuutta kaikissa prosesseissaan. Laadulla tarkoitetaan palvelun ja toiminnan kykyä täyttää sille asetetut vaatimukset ja siihen kohdistuvat odotukset. Lastensuojeluorganisaation laadunhallinta rakentuu esimerkiksi asiakkaiden odotusten ja tarpeiden tunnistamisen, riittävän resursoinnin sekä ydinprosessien kuvaamisen, dokumentoinnin ja arvioimisen perustalle. Toiminnalla tulee olla yhteinen perusta, joka kattaa visiot perustehtävät ja laatutavoitteet. (Rousu & Holma 2004, 8-10.) Lastensuojelun laatusuosituksen mukaan vastuullisella päätöksenteolla on huomattava vaikutus lastensuojelun laatuun. Lisäksi vaikuttavan lastensuojelutyön avaimina nähdään laatusuosituksen mukaan

osallisuus lastensuojelussa, yhteinen palvelujärjestelmä, osaavat ammattilaiset sekä moniulotteinen arviointi. (Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto 2014, 8, 16.)

Tutkimusajankohtana vuosina 2011-2012 tutkimuskohteena olevassa kaupungissa oli selkeästi kehitteillä lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvetolomake, koska aineistossa oli havaittavissa, että käytössä oli ollut kyseisenä ajankohtana kolmea erilaista yhteenvetolomakemallia. Vuonna 2012 oli käytössä erilainen lomakemalli kuin vuonna 2011. Vuonna 2012 käytössä ollut yhteenvetolomake oli kehittyneempi kuin vuonna 2011 käytössä ollut. Näiden rinnalla kulki myös pelkistetympi malli, johon oli vain koottu asiakaskertomuksista aikajärjestykseen kirjatut tapahtumat. Uskon, että yhteenvetolomakkeiden kehittämisen avulla pyritään parantamaan dokumentointia ja myös yhdenmukaistamaan työntekijöiden työkäytäntöjä. Tämä on yksi osa sitä, minkä avulla asiakkaiden on mahdollista saada samantasoista palvelua työntekijästä riippumatta.

Näkemykseni mukaan työntekijöiden tulisi dokumentoida asiakkaan tiedot samanlaiselle yhteenvetolomakkeelle. Tulevaisuudessa optimitilanteessa olisi valtakunnallisesti käytössä samanlainen lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenvetolomake, jotta asiakkaat saisivat tasavertaista kohtelua asuinpaikastaan riippumatta. Samaan asiaan on kiinnitetty huomiota sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain luonnoksessa. Sen mukaan asiakkaan asiakirjat tulisivat olla samanlaisia palvelunantajasta riippumatta, tällöin asiakkaan olisi helpompaa tulkita asiakirjojaan (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014, 21).

Aloittaessani tutkimaan lastensuojelutarpeen selvitysten yhteenvetoja osallisuuden näkökulmasta en aavistanut, että niistä löytyy suuri joukko erilaisten merkityksien yhdistelmiä. Lehtosen (2000, 166, 169) mukaan teksteillä ei ole merkityksiä, vaan ne saavat niitä lukijan lukiessa tekstiä. Merkitykset ovat tilapäisiä, tiettyyn aikaan ja paikkaan sekä tiettyihin yhteyksiin sidottuja. Aineiston luonne on asettanut omat haasteensa tutkimuksen tekemiselle, mutta aineiston työstäminen on ollut antoisaa ja myös innoittavaa lastensuojelun sosiaalityöntekijän näkökulmasta katsottuna.

LÄHDELUETTELO

Alkula, Tapani, Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Juva: WSOY.

Bardy, Marjatta. 2009. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 17-46.

Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto. 2007. Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.

Eriksson, Esa & Arnkil, Tom. 2005. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Stakes oppaita 60. Helsinki: Stakes.

Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna. 2006. Sosiaalityötä lapsen kanssa. Helsinki: Yliopistopaino.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. painos. Tampere: Vastapaino.

Heino, Tarja. 1997. Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityön väitöskirja. Stakes tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.

Heino, Tarja. 2009. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 52-75.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. 2007. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Holland, Sally. 2000. The Assessment Relationship: Interactions Between Social Workers and Parents in Child Protection Assessments. *British Journal of Social Work* 30, 149-163.

Holland, Sally. 2004. *Child and family assessment in social work practice*. London: SAGE Publications.

Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko & Pösö, Tarja. 2009. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 117-132.

Hotti, Virpi, Huttunen, Riikka, Kajander, Ani, Lehmuskoski, Antero, Ojala, Matti, Taskinen, Teppo & Tiihonen, Timo. 2008. *Tietämyksen hallinta ja ontologiat sosiaalihuollon näkökulmasta*. Stakesin raportteja 11/2008. Helsinki: Stakes.

Hurtig, Johanna. 2003. *Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig, Johanna. 2006. *Lasten tieto sosiaalityön haasteena*. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Marjatta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS - kustannus, 167-193.

Isaacs, William. 1999. *Dialogue and the art of thinking together*. New York.

Isoherranen, Kaarina, Rekola, Leena & Nurminen, Raija. 2008. *Enemmän yhdessä - moniammatillinen yhteistyö*. Helsinki: WSOY.

Kagle, Jill Doner & Kopels Sandra. 2008. *Social work records*. Third edition. Illinois: Waveland Press.

Karjalainen, Riina, Forsberg, Helena & Linnas, Helena. 2012. *Lapsi ja lastensuojelu käytännössä*. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim, 278-298.

Karlsson, Liisa. 2006. *Lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina*. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto*. Helsinki: Stakes, 173-194.

Kiili, Johanna. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus ipanoiden osallistumisesta. Sosiaalityön väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kiviniemi, Kari. 2010. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS - kustannus.

Korhonen, Anne. 2008. Huolta ja huolestumista? Lisensiaattityö. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla. 2012. Lastensuojelu 2011. Tilastoraportti. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla. 2013. Lastensuojelu 2012. Tilastoraportti. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

Kähkönen, Päivi. 1994. Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994. Jyväskylä: Jyväskylän kaupunki.

Kääriäinen, Aino. 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kääriäinen, Aino. 2006. Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS- kustannus, 45-67.

Kääriäinen, Aino, Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele. 2006. Lastensuojelutyön dokumentointi. Helsinki: Yliopistopaino.

Lehtonen, Mikko. 2000. Merkitysten maailma. 3. painos. Tampere: Vastapaino.

Lämsä, Anna-Liisa. 2009. Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.

Miles, Matthew & Huberman, Michael. 1994. *Qualitative Data Analysis*. (second edition) California: SAGE Publications.

Mutka, Ulla. 1998. *Sosiaalityön neljäs käänne*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Muukkonen, Tiina. 2009. Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 133-143.

Möller, Sointu. 2004. *Sattumista suunnitelmallisuuteen*. Pesäpuu ry, opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu.

Möller, Sointu. 2005. *Arviosta sanoisin*. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Pesäpuu ry, tutkimuksia 1/2005. Jyväskylä: Pesäpuu.

Mönkkönen, Kaarina 2002. *Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena*. Väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Mönkkönen, Kaarina. 2007. *Vuorovaikutus, dialoginen asiakastyö*. Helsinki: Edita.

Nummenmaa, Lauri. 2009. *Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät*. Helsinki: Tammi.

Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria. 2010. Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen lastensuojelun sosiaalityöhön. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus, 219-244.

Oranen, Mikko. 2008. *Mitä mieltä? Mitä mieltä? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä*. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

- Parton, Nigel, Thorpe, David & Wattam, Corinne. 1997. Child protection. Risk and the moral order. London: Mac Millian Press.
- Pohjola, Anneli. 1999. Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa Päivi Virtanen (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Pohjola, Anneli. 2010. Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19-74.
- Raitakari, Suvi. 2006. Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Reinikainen, Sarianna. 2009. Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 101-113.
- Ritala-Koskinen, Aino. 2001. Mikä on lapsen perhe? Akateeminen väitöskirja. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Helsinki: Väestöliitto.
- Rousu, Sirkka & Holma, Tupu. 2004. Lastensuojelupalveluiden laadunhallinta. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Räty, Tapio. 2012. Lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.
- Saurama, Erja. 2002. Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tietokeskus tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom. 2009. Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Silvasti, Tiina. 2014, painossa. Sisällönanalyysi. Teoksessa Ilmo Massa (toim.) Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Sinko, Päivi. 2007. Lastensuojelutyötä lapsen kanssa. Sosiaaliturva 18-19/2007, 12-13.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2013. Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2014. Luonnos hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista. Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö & Kuntaliitto. 2014. Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Taskinen, Sirpa. 2007. Lastensuojelulaki. Stakes, Oppaita 65. Helsinki: Stakes.

Thomas, Nigel. 2002. Children, family and the state. Oxford: Marston Book Services.

Tiilikainen, Tiina. 2008. Lapset työskentelyn osallistujina. Teoksessa Tiina Muukkonen (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Helsinki.

Timonen-Kallio, Eeva. 2010. Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelun keskiössä. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio (toim.) Lasten ja Nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 6-17.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. 5. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Valvira. 2014. Noin puolessa kunnista riittävästi lastensuojelun henkilöstöä, kolmannes koko maan henkilöstöstä epäpätevää. Lehdistötiedote.
<http://www.valvira.fi/valvira/lehdistotiedotteet/noin_puolessa_kunnista_riittavasti_lastensuojelun_henkilostoa_kolmannes_koko_maan_henkilostosta_epapatevaa>, luettu 16.5.2014.

Viholainen, Niina. 2010. Lasten kokemuksia osallisuudesta lastensuojelutarpeen selvityksessä. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

Vis, Svein Arild, Holtan, Amy & Thomas, Nigel. 2012. Obstacles for Child Participation in Care and Protection Cases - why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review* Vol. 21, 7-23.